



JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Louise Jangvert

Kraven på gärningsbeskrivningen

– en jämförelse mellan kraven i
RB och EKMR

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Gunnar Bergholtz

Processrätt

Vt 2005

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Syfte och frågeställningar	5
1.2 Avgränsningar	5
1.3 Metod och material	6
1.4 Disposition	6
2 KRAVEN I RÄTTEGÅNGSBALKEN	7
2.1 RB 30:3	7
2.2 RB 45:4 3 p	9
3 DOMSTOLENS TOLKNINGSMÖJLIGHETER	12
3.1 Allmänt om tolkningen	12
3.2 Tolkning och materiell processledning	14
3.2.1 Allmänt om materiell processledning	14
3.2.2 Betydelsen för den tilltalades försvar	14
3.3 Kan domstolen intolka culpa i dolus eller dolus i culpa?	18
4 EUROPAKONVENTIONEN	20
4.1 Allmänt om Europakonventionen och dess ställning i Sverige	20
4.2 Europadomstolen	21
5 KRAVEN I EUROPAKONVENTIONEN	23
5.1 Artikel 6.3 a	23
5.2 Artikel 6.3 b	24
6 EUROPADOMSTOLENS PRAXIS	26
6.1 Albert och Le Compte mot Belgien	26

6.2	Campbell och Fell mot Storbritannien	26
6.3	Brozicek mot Italien	28
6.4	Kamasinski mot Österrike	28
6.5	Gea Catalán mot Spanien	29
6.6	De Salvador Torres mot Spanien	29
6.7	Pélissier och Sassi mot Frankrike	30
6.8	Mattoccia mot Italien	31
6.9	T mot Österrike	32
6.10	Dallos mot Ungern	32
6.11	Sadak m.fl. mot Turkiet	33
6.12	Sipavicius mot Litauen	34
7	ANALYS OCH AVSLUTANDE KOMMENTARER	35
7.1	Kraven enligt RB	35
7.2	Kraven i Europakonventionen	36
7.3	Avslutande kommentarer	39
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	40
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	43

Sammanfattning

I svensk rätt berörs gärningsbeskrivningen dels i RB 30:3 och dels i RB 45:4. Den förstnämnda paragrafen tar upp gränserna för domstolens prövning i brottmål. Regleringen innebär att en domstol inte av eget initiativ kan ta upp en fråga om ansvar utan att det är åklagaren som väcker åtal och anger den yttre gränsen för processen. Detta är således ett uttryck för den ackusatoriska principen.

I det andra lagrummet, RB 45:4, finns regler om hur själva gärningsbeskrivningen skall vara utformad. Åklagaren skall lämna de uppgifter som krävs för att känneteckna gärningen, innefattande uppgifter om tid och plats för gärningen samt relevanta lagrum. Rätten är bunden till att endast döma över de omständigheter åklagaren tar upp i gärningsbeskrivningen. De uppgifter åklagaren lämnar är till för att den tilltalade klart och tydligt skall veta vad som läggs honom till last och på så sätt kunna inrikta sitt försvar därefter.

En dom i brottmål får således inte avse annan gärning än den som åklagaren tagit upp i gärningsbeskrivningen. Beträffande oprecisa gärningsbeskrivningar kan emellertid en viss tolkning ske av domstolen i ljuset av den brottsrubricering och det lagrum som åberopats av åklagaren. Domstolen är således inte bunden av åklagarens rubricering utan här gäller principen *jura novit curia*.

Kravet på precisering av gärningsbeskrivningen hör nära samman med den tilltalades möjligheter att bedöma vad han har att försvara sig mot. Om gärningsbeskrivningen inte är tillräckligt preciserad måste domstolen ta till materiell processledning. Domstolen har nämligen att försöka klargöra eventuella oklarheter om det råder viss tvekan i det åklagaren lägger den tilltalade till last.

I Europakonventionen är det främst i artikel 6.3 a som regler uppställs om rätten för den tilltalade att få reda på innebörden och grunden för anklagelsen mot honom. Denna rättighet synes framhålla den tilltalades rättssäkerhetsintresse. Av artikeln framgår det att den tilltalade skall underrättas, inte bara om rubriceringen utan även om innebörden av anklagelsen. Anklagelsen skall vidare vara detaljerad vilket medför att rättssäkerhetsintresset ställer ett visst precisionskrav på gärningsbeskrivningen. Artikel 6.3 a innehåller dessutom en bestämmelse om att den tilltalade skall underrättas om anklagelsen på ett språk han förstår vilket garanterar att rättigheterna är desamma oavsett vilken nationalitet den tilltalade har.

I detta sammanhang är det emellertid ofrånkomligt att inte också se till artikel 6.3 b, som behandlar rätten för den tilltalade att förbereda sitt försvar, såväl inför en förestående rättegång som under hela processens gång. För

att kraven i denna artikel skall kunna upprätthållas under rättegången krävs det att eventuella ändringar av anklagelsen inte görs vid en alltför sen tidpunkt i processen samt att den tilltalade görs uppmärksam på ändringarna. Den tilltalade måste på nytt få tid och möjlighet att omarbete sitt försvar så det passar de uppkomna ändringarna.

I svensk rätt är domstolen enligt motiven obunden vid sin bedömning av vilket brott som föreligger under förutsättning att domstolen anser det rymmas inom gärningsbeskrivningen. Möjligheten för rätten att avvika från den rättsliga beteckning som åklagaren givit den åtalade gärningen har dock kommit att ändras något sedan motiven skrevs genom ett flertal rättsfall som uppkommit på området, främst i Europadomstolen. Sverige har tagit intryck av dessa och det märks såväl i praxis som i doktrin. Europakonventionen kan därmed inte sägas ställa högre krav på anklagelsens underrättelse än vad som görs enligt RB men däremot ha specificerat sina krav mer.

Förord

När mitt examensarbete nu är färdigt och därmed även studietiden i Lund vill jag passa på att rikta ett stort tack till alla som gjort detta möjligt.

Jag vill framförallt tacka min handledare, professor Gunnar Bergholtz, som bistått mig med hjälp vad gäller såväl inspiration till uppsatsens ämne som goda synpunkter och hjälp vid skrivandets avslutande.

Malmö, oktober 2005

Louise Jangvert

Förkortningar

Ds

Europadomstolen

Europakonventionen/EKMR

HD

HovR

JT

NJA

Prop.

RB

RF

RH

SOU

SvJT

TR

Departementsserien

Den Europeiska Domstolen för de mänskliga rättigheterna

Den Europeiska Konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Högsta domstolen

Hovrätt(en)

Juridisk Tidskrift

Nytt Juridiskt Arkiv, avd. I

Proposition

Rättegångsbalken

Regeringsformen

Rättsfall från hovrätterna

Statens Offentliga Utredningar

Svensk Juristtidning

Tingsrätt(en)

1 Inledning

Rätten till kontradiktion ses som en naturlig del i vårt rättssystem och principen garanteras idag i Europakonventionens artikel 6. I punkt 3 i denna artikel återfinns vissa minimirättigheter som har sitt ursprung i kontradiktionsprincipen. Vad som utmärker en rättvis rättegång är ju att ingen part gynnas framför den andre och framförallt finns intresset att förhindra oriktiga straffdomar. Istället blir det en avvägningsfråga. Rent känslomässigt är det lätt att värna den enskildes rättssäkerhet gentemot det allmännas intresse av effektivitet. Rent faktiskt måste det emellertid accepteras att även rättssäkerheten ibland är tvungen att begränsas utifrån såväl resurstillgångar som olika allmänna intressen. En ram behövs därmed för att man skall veta inom vilken gräns man har att röra sig i processen för att kontradiktionen skall bibehållas och för att en rättvis rättegång skall uppnås. Gärningsbeskrivningen speglar denna gräns och det är inom denna som domstolen har att röra sig när den skall döma den tilltalade. Det är även inom denna gräns den tilltalade har att upprätta ett lämpligt och effektivt försvar.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att jämföra kraven på gärningsbeskrivningens precision som finns att finna i RB, såväl i lagtext som i praxis, med de krav som framkommit i Europakonventionen och genom Europadomstolens praxis. Går Europadomstolen längre och ställer högre krav genom att kräva en mer långtgående upplysningsplikt gentemot den tilltalade, främst avseende ändrad brottsrubricering från domstolens sida?

1.2 Avgränsningar

I svensk rätt berörs gärningsbeskrivningen dels i RB 30:3, som tar upp vad domstolen får döma över, och dels i RB 45:4, där regler finns om hur själva gärningsbeskrivningen skall vara utformad. Det är således dessa två lagrum, samt därtill relevanta rättsfall, som kommer att ligga till grund för denna uppsats. Härtill kommer dessutom tolkningen av gärningsbeskrivningen och de problem och svårigheter som där kan uppkomma att beröras mer ingående. Jag kommer emellertid inte att behandla åklagarens möjligheter till åtalsjustering eller ändring av talan.

Vad gäller kraven i Europakonventionen är det främst artikel 6.3 a som blir aktuell att se till då denna artikel tar upp rätten för den tilltalade att få reda på innebörden och grunden för anklagelsen mot honom. Det är emellertid ofrånkomligt att inte också se till artikel 6.3 b som behandlar rätten för den tilltalade att förbereda sitt försvar. Dessa två subpunkter är nära

sammanknutna vilket inte minst framkommer av Europadomstolens praxis. Fokus kommer emellertid att ligga på artikel 6.3 a. Det finns många rättsfall som belyser rättigheterna i artikel 6.3 a och b och jag har valt att redogöra för ett par av dem och vad Europadomstolen här slagit fast. I vissa rättsfall finns det flera klaganden och jag har i en del av dem bara valt att ta upp ett av klagomålen.

1.3 Metod och material

Jag har använt mig av sedvanlig juridisk metod med genomgång av förarbeten, lagtext, rättspraxis, doktrin och rättsvetenskapliga artiklar. Tyngdpunkten kommer emellertid att ligga på litteratur- och rättsfallsstudier. Då uppsatsen till stor del är deskriptiv har jag försökt separera mina egna åsikter och värderingar från själva uppsatsen och dessa redovisas istället i analysen.

När det gäller lagrummen i RB har Gärdes, men främst Fitgers kommentar till RB varit till stor användning. Härutöver har artiklar och annan litteratur som skrivits inom processrättens område använts. Vad gäller Europakonventionen har jag främst läst litteratur av Danelius, Stavros och van Dijk van Hoof. Härutöver har svenska rättsfall, både från HovR och HD, samt praxis från Europadomstolen noga studerats och analyserats.

1.4 Disposition

De två mest centrala lagrummen avseende gärningsbeskrivningen är RB 30:3 och 45:4 och deras innebörd och betydelse behandlas i *kapitel 2*. *Kapitel 3* behandlar domstolens tolkningsmöjligheter och häri kommer även materiell processledning att beröras samt de svårigheter som kan uppkomma vid tolkningen av gärningsbeskrivningen avseende dolus och culpa. Genomgående i dessa båda kapitel kommer jag att redogöra för en del av den praxis som finns på området.

Efter denna genomgång av de svenska reglerna övergår jag till de som återfinns i Europakonventionen. I *kapitel 4* redogör jag först rent allmänt för Europakonventionen och dess framväxt i Sverige samt för Europadomstolen. *Kapitel 5* behandlar sedan de två mest centrala artiklarna i Europakonventionen, artikel 6.3 a och 6.3 b. Därefter, i *kapitel 6*, följer en genomgång av relevanta rättsfall som hör till nyss nämnda artiklar. Uppsatsen avslutas i *kapitel 7* med en analys och avslutande kommentarer.

2 Kraven i Rättegångsbalken

2.1 RB 30:3

3 §

Dom må ej avse annan gärning än den, för vilken talan om ansvar i behörig ordning förts eller fråga om ansvar eljest enligt lag må av rätten upptagas. Ej vare rätten bunden av yrkande beträffande brottets rättsliga beteckning eller tillämpligt lagrum.

Denna paragraf tar upp gränserna för domstolens prövning i brottmål. Regleringen bygger på den ackusatoriska principen. Enligt denna princip tar inte domstol av eget initiativ upp en fråga om ansvar utan det är åklagaren som väcker åtal och anger den yttre gränsen för processen.

Åklagarens uppgift är att precisera det händelseförlopp den tilltalade bör fällas till ansvar för.¹ Såväl de yttre faktiska moment som de subjektiva moment som ingår i gärningen skall innefattas i gärningsbeskrivningen.² Rätten får inte gå utöver gärningsbeskrivningen och utsträcka prövningen till att avse annan gärning än den åklagaren anger i sin framställning utan är bunden av såväl de objektiva som de subjektiva brottsrekvisiten. Det är inte tillräckligt att åklagaren nämner en viss omständighet under processens gång för att domstolen skall få grunda sin dom på den.³ Det är endast de gärningsmoment åklagaren har med i sin gärningsbeskrivning och åberopar som stöd för sitt ansvarspåstående som rätten får döma över och som blir föremål för domen. Hur händelseförloppet har utspelat sig i verkligheten får rätten sålunda inte grunda sin dom på utan har endast att se till det av åklagaren beskrivna händelseförloppet.⁴ I **RH 1981:53** rörde det sig om åtal för såväl olovlig körning som för rattfylleri. En invändning mot den första åtalspunkten gällande att det rört sig om övningskörning godtogs. Vad gällde åtalet för rattfylleri fann HovR detta styrkt. Såsom gärningsbeskrivningen var utformad kunde emellertid inte ansvar för rattfylleri bli föremål för prövning.

Rätten är däremot oförhindrad att beakta omständigheter som är av betydelse för gärningens straffbarhet eller straffmätningen, t.ex. nödvärn, otillräknelighet och återfall, oavsett om de åberopats av part eller inte.⁵ Beträffande subjektiva rekvisit har domstolen vidare ett visst utrymme för att tolka gärningsbeskrivningen i ljuset av brottets rubricering eller åberopat lagrum. Om endast ett oaktsamhetsbrott finns med i gärningsbeskrivningen kan domstolen emellertid inte döma för ett uppsåtligt brott. Det omvända kan däremot inträffa för vissa brottstyper, dvs. att domstolen dömer ut

¹ Bestämmelser om gärningsbeskrivningen finns i RB 45:4. Se nedan.

² Fitger, Rättegångsbalken Del 2, s. 30:5.

³ Fitger och Mellqvist, Domstolsprocessen. En kommentar till rättegångsbalken, s. 213.

⁴ Elwing, Om gärningsbeskrivning och åtalskorrektions, s. 188.

⁵ Fitger, s. 30:5. Se även Gärdes kommentar, s. 403.

ansvar för ett oaktsamhetsbrott när det är ett uppsåtligt brott som framgår av gärningsbeskrivningen.⁶

Bevisfakta, de fakta som talar för att gärningsbeskrivningen är riktig, skall beaktas av domstolen även om dessa inte ingår i gärningsbeskrivningen. Om en viss gärning varit oaktsam måste åklagaren emellertid precisera oaktsamheten. Detsamma gäller om ett brott exempelvis varit grovt.⁷ De gärningsmoment som kan medföra att ett brott bedöms som grovt måste preciseras av åklagaren för att domstolen skall kunna beakta dessa i sin dom.⁸ Rätten kan således inte döma för exempelvis grov stöld om åklagaren inte anført i gärningsbeskrivningen att gärningen var av särskilt farlig eller hänsynslös art. I praxis har framkommit att det egentligen inte finns något absolut krav på att gärningsbeskrivningen skall innehålla de omständigheter som läggs till grund för att bedöma en gärning som grov. HD har emellertid angett att det är ändamålsenligt att så sker för att upprätthålla den kontradiktoriska rättskipningens princip. Den tilltalade skall nämligen ha fullgoda möjligheter att bemöta de påståenden om omständigheter som läggs honom till last. Dessa omständigheter skall således tas upp under processens gång. Inga för den tilltalade överraskande moment får läggas till grund för att beteckna ett brott som grovt då detta strider mot nyss nämnda princip.⁹

Rätten prövar ex officio frågor om brottets rättsliga rubricering och tillämpligt lagrum och är således inte bunden av åklagarens bedömning om vilket brott som har begåtts. Om den åtalade gärningen kan innefatta två alternativa straffbestämmelser kan inte åklagaren inskränka rättens prövning till det lindrigaste eller grävsta brottet.¹⁰ Rätten kan följaktligen döma för ett annat brott än det som åklagaren yrkat ansvar för under förutsättning att även detta brott ryms inom gärningsbeskrivningen.¹¹ I vissa fall kan en omständighet i gärningsbeskrivningen som endast nämns som försvårande för ett visst brott istället användas till grund för prövning av om ett annat brott har begåtts av den tilltalade.¹²

Utöver detta torde det numera även krävas att den tilltalade ges fullgoda möjligheter att försvara sig innan rätten dömer över ett annat brott. Detta hör samman med den tilltalades försvar och hans möjligheter att komma med andra invändningar och annan argumentation om domstolen avser avvika från åklagarens framställning.¹³ Många gånger är det emellertid inte möjligt

⁶ Detta kommer att beröras mer ingående nedan under 3.3.

⁷ Fitger och Mellqvist, s. 214.

⁸ Heuman, Vilka rättsverkningar har processhandlingar som åklagaren företar till förmån för den åtalade?, SvJT 1982 s. 366.

⁹ NJA 2003 s. 486.

¹⁰ Heuman, SvJT 1982 s. 364.

¹¹ Fitger, s. 30:8.

¹² Welamsson, Svensk rättspraxis – civil- och straffprocessrätt 1958-1962, SvJT 1964 s. 432.

¹³ Sedan motiven skrevs har domstolens möjligheter att avvika från åklagarens framställning förändrats i samband med att Europadomstolen i ett flertal fall belyst betydelsen av den tilltalades rätt till försvar. Se mer om detta nedan.

för rätten att döma för ett annat brott än det åklagaren yrkat på utan att en justering av åtalet sker.¹⁴ Detta beror på att olika brottsbeskrivningar oftast är utformade på så sätt att de utesluter varandra.¹⁵ Ett nyare rättsfall som tar upp denna problematik är **NJA 2000 s. 457** där den ursprungliga gärningsbeskrivningen endast omfattade åtal för försök till varusmuggling. Enligt både HovR och HD skulle emellertid de åtalade gärningarna bedömas enligt privatinförsellagen och inte enligt varusmuggningslagen. Den ursprungliga gärningsbeskrivningen kunde emellertid inte enligt HD:s mening anses omfatta fullbordat brott mot den anmälningsskyldighet som föreskrivs i privatinförsellagen och HD lämnade talan utan bifall.¹⁶

Domstolen är vidare inte heller bunden avseende påföljder, förverkande och förvisningsfrågor. Åklagaren skall emellertid redan i stämningsansökan uppge sin uppfattning i frågan och domstolen skall inte utan yrkande från åklagaren förvisa någon. Viktigt att notera är att den tilltalade alltid bör ges möjlighet att yttra sig innan domstolen beslutar ex officio, om det kan förutsättas att det skulle vara av någon betydelse vad han eller hon har att anföra.¹⁷

2.2 RB 45:4 3 p

4 § I stämningsansökan skall åklagaren uppgiva:

...

3. den brottsliga gärningen med angivande av tid och plats för dess förövande och de övriga omständigheter, som erfordras för dess kännetecknande, samt det eller de lagrum, som äro tillämpliga;

Denna paragraf anger kraven för hur stämningsansökan skall vara utformad i brottmål. I tredje punkten uppställs regler om själva gärningsbeskrivningen. Åklagaren skall här lämna de uppgifter som krävs för att känneteckna gärningen, innefattande uppgifter om tid och plats för gärningen samt relevanta lagrum. Rätten är bunden till att endast döma över de omständigheter som åklagaren tar upp i gärningsbeskrivningen.¹⁸

De uppgifter åklagaren lämnar är till för att den tilltalade klart och tydligt skall veta vad som läggs honom till last och utmärka på vilka punkter han har att inrikta sitt försvar.¹⁹ Åklagaren måste således precisera de

¹⁴ Justering och ändring av åtal kommer inte att beröras djupare i denna uppsats.

¹⁵ I NJA 1990 s. 361 framhöll HD att ansvar för vållande till kroppsskada kan tänkas medföra andra invändningar eller annan argumentation från den tilltalade än vad som blir aktuellt om man anser ansvarsyrkandet bara avse misshandel, som åklagaren gjort gällande från bötjan. Detta beror på att det förstnämnda brottet är ett oaktsamhetsbrott medan det sistnämnda kräver uppsåt. Ansvar för vållande till kroppsskada kunde enligt HD därmed inte prövas utan åtalsjustering.

¹⁶ Åklagaren hade visserligen justerat sin talan till HD men detta hade skett efter preskriptionstidens utgång.

¹⁷ Fitger och Mellqvist, s. 214.

¹⁸ Se ovan under 2.1.

¹⁹ Gärdes kommentar, s. 651.

omständigheter som inverkar på gärningsmomentet. Ibland kan emellertid ett uppsåtsrekvisit uttryckas genom en brottsbeteckning eller åberopande av ett lagrum.²⁰ Att ange samtliga omständigheter synes orimligt och ett visst utrymme för rätten att ta hänsyn till omständigheter som åklagaren inte tagit med i gärningsbeskrivningen torde finnas. I **NJA 1993 s. 134** ansågs gärningsbeskrivningen vara så allmänt hållen och utrymme lämnas därmed för alternativa förklaringar och tolkning av gärningsbeskrivningen.²¹

Såväl en kortfattad som en alltför utförlig gärningsbeskrivning kan innebära svårigheter för både den tilltalade och rätten. Saknas preciserad angivelse av tid och plats är det svårt för den tilltalade att disponera sitt försvar på ett tillfredsställande sätt. Den tilltalade måste således teoretiskt sett kunna falsifiera gärningsbeskrivningen medan åklagaren måste kunna verifiera den.²² Om gärningsbeskrivningen inte innehåller något påstående om ett konkret och preciserat händelseförlopp som klart anger vilket brott det rör sig om har den tilltalade svårt att komma med ett lämpligt försvar.²³ Ett fall där detta emellertid har godtagits i är det omdiskuterade s.k. Roger-fallet.²⁴ Här godtog domstolen bristande precision i gärningsbeskrivningen avseende tid och plats. Det framgår visserligen att det normalt krävs att tid och plats noga preciseras och utreds men att det i detta fallet förelåg sådana utredningssvårigheter att det kunde godtas att dylika omständigheter till viss del lämnades öppna. Det skall inte ses som ett absolut hinder mot en fällande dom att exakt tid och plats för gärningen inte kan anges om det kan styrkas att ett visst brott har begåtts. På samma sätt kan åtalet bifallas vid en serie brottsliga gärningar utan att det blivit fullt utrett när och var de olika handlingarna ägt rum.²⁵

Det kan här sägas bli en avvägning mellan effektivitetsintresset och den tilltalades rättssäkerhet. Emellertid bör gärningsbeskrivningen inte heller vara onödigt omfattande då detta dels är onödigt resurs- och tidskrävande och dels orsakar problem för den tilltalade när han skall finna de rättsfakta som motsvarar rekvisiten för den brottsliga gärningen. I mängden av alla uppgifter kan då de väsentliga delarna försvinna och även här medföra att den tilltalade inte begriper vad han har att försvara sig mot.²⁶ Det kan dessutom i många fall krävas orimliga resurser från åklagarens sida att ange samtliga faktorer som inverkat på en viss handling. Vid osäkerhet torde alternativa gärningsbeskrivningar vara ett bättre alternativ för åklagaren.²⁷

²⁰ Fitger och Mellqvist, s. 306.

²¹ Se även under 3.2.2 angående materiell processledning.

²² Bergholtz, Åtal och kontradiktion, s. 3 f. Se även Fitger, Rättegångsbalken Del 3, s.45:14.

²³ I RH 1987:28 ogillades åtalet då det inte klart framstod hur och i vilket hänseende den tilltalade brutit mot föreskrifterna. Utgången blev densamma i RH 1987:63 där åtalet ogillades då det inte heller här angetts i gärningsbeskrivningen i vad mån den tilltalade brutit mot bestämmelserna.

²⁴ NJA 1991 s. 83.

²⁵ Se ledamoten Nyströms tillägg till domen.

²⁶ Fitger och Mellqvist, s. 306.

²⁷ Fitger, Rättegångsbalken Del 3, s. 45:14.

Även tillämpligt lagrum skall enligt denna punkt i paragrafen anges av åklagaren. Det är i regel uppgifter om gärningens rubricering som lämnas. Vad åklagaren här anför är rätten emellertid obunden av.²⁸ Det är främst de lagrum som avser bedömningen av gärningen som åsyftas. Rätten beslutar ex officio vilken åtgärd som skall följa av den av åklagaren påtalade gärningen. Åklagaren måste således inte framställa ett yrkande som helst skall återspegla det önskade domslutet. Vanligtvis ger åklagaren emellertid sin uppfattning om valet av påföljd under huvudförhandlingen.²⁹ Detta är domstolen emellertid inte bunden av men om åklagaren säger något om påföljden dömer domstolen sällan till strängare påföljd.³⁰

²⁸ Se ovan under 2.1.

²⁹ Fitger, s. 45:15.

³⁰ Fitger och Mellqvist, s. 306 f.

3 Domstolens tolkningsmöjligheter

3.1 Allmänt om tolkningen

Som ovan nämnts får en dom i brottmål enligt RB 30:3 inte avse annan gärning än den, för vilken talan om ansvar förts i behörig ordning. Beträffande oprecisa gärningsbeskrivningar kan emellertid en viss tolkning ske av domstolen i ljuset av den brottsrubricering och det lagrum som åberopats av åklagaren. Domstolen är således inte bunden av åklagarens rubricering utan här gäller principen *jura novit curia*.³¹ Det är domstolens uppgift att ha kunskap om lagens innehåll och utifrån denna kunskap applicera tillämpliga rättsregler på de i gärningsbeskrivningen åberopade faktiska omständigheterna.³²

En alltför långtgående tolkning av gärningsbeskrivningen kan innebära ett överraskningsmoment för den tilltalade om den fällande domen avser en gärning som skiljer sig från den i gärningsbeskrivningen. En sådan tolkning kan medföra att bevisemat ändras med följd att försvaret då bort lägga fram annan motbevisning. Innan rätten gör en extensiv tolkning bör den således av hänsyn till försvaret beakta om bevisemat ändras så helt annan motbevisning bör föreläggas.³³ Om inte försvaret har tagit fram utredning som avser den utvidgade gärningsbeskrivningen skall inte denna få läggas till grund för domen. Ett bevisema som delvis är dolt för den tilltalade och hans försvar bör nämligen inte få utgöra grunden för en fällande dom då en dylik tolkning kan medföra en omkastning av bevisbördan. Detta kan i sin tur leda till felaktigt fällande domar i brottmål. Enligt Heumans mening bör domstolen hålla fast vid gärningsbeskrivningens ordalydelse och göra extensiva tolkningar med stor försiktighet.³⁴

Vid rättstillämpning och lagtolkning inom straffrätten är principen om legalitet och principerna *in dubio mitius*³⁵ och *in dubio pro reo*³⁶ fundamentala. Beträffande rättens tolkning av åklagarens gärningsbeskrivning är motsvarande principer emellertid inte lika djupt förankrade. Sett från den tilltalades sida är detta högst anmärkningsvärt eftersom en utvidgande tolkning av gärningsbeskrivningen kan omintetgöra den tilltalades försvar på ett liknande sätt som en extensiv och analog lagtolkning kan göra. Då åklagarens gärningsbeskrivning ger upphov till

³¹ Prop. 1986/87:89, s. 109.

³² Nordh, Processens ram i brottmål, s. 40.

³³ Heuman, Kringgås principen om åklagarens bevisbörda?, s. 260 ff.

³⁴ Ibid, s. 263.

³⁵ ”Straffrättslig maxim, som innebär att man i tveksamma fall skall välja det för den tilltalade fördelaktigaste alternativet”, ur Juridikens termer, s. 79.

³⁶ ”I tveksamma fall till förmån för den tilltalade”, Ibid.

tolkning bör den enligt principen favor defensionis³⁷ alltid ske så att den för den tilltalade mest gynnsamma tolkningen väljs.³⁸ Behovet av att få till en effektiv rättsskipning medför att domstolen kan tolka gärningsbeskrivningen extensivt för att den tilltalade inte skall frikännas på grund av att åklagaren inte tagit med alla rekvisit som krävs. Rättssäkerhetsskäl talar emellertid starkt mot att domstolen gör en extensiv tolkning för att effektivisera straffrättsskipningen.³⁹

Avseende subjektiva rekvisit kan ansvar inte utdömas för uppsåtligt handlande om åklagaren inte yrkat ansvar för ett uppsåtligt brott och inte heller gärningsbeskrivningen innehåller något klart påstående om uppsåt. I vissa fall finns det emellertid ett visst utrymme för att tolka åklagarens gärningsbeskrivning i ljuset av hur brottet rubricerats samt vilket lagrum som åberopats. Av hänsyn till den tilltalades rättssäkerhet måste en sådan tolkning dock ske med stor försiktighet.⁴⁰ Ett illustrativt exempel är **NJA 1988 s. 665**. HovR gick här uppenbart utöver gärningsbeskrivningen då den dömde polismännen för anstiftan av och medhjälp till narkotikabrott när gärningsbeskrivningen endast innefattade ansvar för vårdslös myndighetsutövning. Såsom åklagaren hade bestämt sin talan hade det inte kunnat komma under HovRs prövning huruvida polismännen gjort sig skyldiga till medverkan till narkotikabrott och HD upphävde domen i den delen.⁴¹ Ett annat exempel är **RH 1991:87**. Här hade åklagaren yrkat ansvar för brott mot 14 § lagen om vapenfri tjänst, som är ett uppsåtligt brott. HovR ansåg emellertid inte att det fanns utrymme för annan tolkning än att gärningsbeskrivningen endast omfattade oaktsamhet.⁴² I **RH 1995:63** hade inte gärningsbeskrivningen ansetts omfatta åtal för näringshäleri på grund av åklagarens uttryck "...haft skäligen anledning att anta...". Domstolen kunde därmed inte pröva huruvida den tilltalade gjort sig skyldig till detta brott trots att åklagaren under huvudförhandlingen uppgav att åtalet avsåg ansvar för denna form av häleri.⁴³ För att den tilltalade skall kunna fällas till ansvar krävs det att gärningsbeskrivningen täcker alla de rekvisit som måste vara uppfyllda.⁴⁴

³⁷ "Uttryck för principen att den tilltalade i brottmål i olika avseenden har en förmånligare processuell ställning än åklagaren", Ibid s. 53.

³⁸ Westberg, Domstolens tolkning av åklagarens gärningsbeskrivning, JT 1990/91, s. 291 f.

³⁹ Heuman och Westberg, Argumentationsformer inom processrätten, s. 67 f.

⁴⁰ Fitger, s. 30:8 a f.

⁴¹ Se HD:s domskäl och domslut på s. 672 i NJA 1988 s. 665. Fallet berörs närmre nedan under 3.3.

⁴² TR dömde för det uppsåtliga brottet och begick därmed ett tjänstefel då de inte ägt pröva frågan huruvida den tilltalade gjort sig skyldig till brott mot 14 § lagen om vapenfri tjänst. TRs handlande var att bedöma som rättegångsfel. Se även NJA 1997 s. 329 där en teknisk brist av åklagaren i ett tidigare åtal ledde till att det sågs som att det var första gången den tilltalade fälldes till ansvar för vägran att utföra vapenfri tjänst. Resultatet blev därmed en lindrigare påföljd.

⁴³ HovR dömde i fallet för häleriförseelse.

⁴⁴ Heuman och Westberg, s. 67.

3.2 Tolkning och materiell processledning

3.2.1 Allmänt om materiell processledning

Kravet på gärningsbeskrivningens precision hör nära samman med den av domstolen bedrivna materiella processledningen. Domstolen har nämligen att försöka klargöra eventuella oklarheter om det råder viss tvekan i det åklagaren lägger den tilltalade till last. Med materiell processledning avses därmed den verksamhet domstolen bedriver då den genom frågor och påpekanden ger parterna möjlighet att avgränsa eller komplettera processmaterialet.⁴⁵

Rättegångsutredningen framförde i SOU 1982:26 att det redan vid 1948 års rättegångsform förutsattes att domstolen skulle ha ett stort inflytande över utredningen i målet vad gäller brottmål.⁴⁶ Som utvecklingen därefter blivit är så inte längre fallet. Utredningen ansåg emellertid inte att rättens formella möjligheter att kunna komplettera utredningen skulle tas bort helt och hållet. Undantagssituationer kan finnas då så bör ske. Denna möjlighet bör rätten enligt utredningens mening utnyttja med största återhållsamhet.⁴⁷ När det gäller åklagarens gärningsbeskrivning, som ju utgör grunden för rättens prövning, synes det vara en självklarhet att rätten får ingripa om en gärningsbeskrivning är otydlig eller ofullständig i den meningen att det inte framgår vad som läggs den tilltalade till last. Rätten får här ingripa och begära förtydliganden från åklagares sida så den tilltalade vet vad han har att försvara sig mot. Denna möjlighet för rätten är motiverad, såväl ur ett kostnads- som ett tidsperspektiv. Om domaren underlåter att undanröja oklarheterna genom frågor kan detta istället medföra ett överklagande till HovR eller ett återförvisande till TR vilket innebär såväl kostnader som onödig tid då den tilltalade belastas med en rättegång helt i onödan.⁴⁸

3.2.2 Betydelsen för den tilltalades försvar

I NJA 1993 s 134⁴⁹ hade åklagaren yrkat ansvar för vårdslöshet i trafik. Gärningsbeskrivningen var emellertid mycket allmänt hållen och det framgår inte direkt vad den tilltalade gjort för att underlåta väjningsplikten i det aktuella fallet. Då åtalet här måste ha framstått som oklart och ofullständigt borde HovR ha avhjälpt detta genom frågor.⁵⁰ Denna skyldighet för rätten, i vart fall i TR, att utöva materiell processledning är primär i förhållande till möjligheten att senare tolka åtalet.

⁴⁵ Nordh, s. 30.

⁴⁶ Detta visas exempelvis i RB 45:11 som behandlar rättens möjlighet att förelägga åklagaren om att komplettera förundersökningen.

⁴⁷ SOU 1982:26, Del B, s. 131.

⁴⁸ Ibid, s.133 f.

⁴⁹ Se även under 2.2.

⁵⁰ HD återförvisade målet till HovR för en saklig prövning huruvida den tilltalade gjort sig skyldig till vårdslöshet i trafik.

RH 1987:82 tar upp just det förhållandet att materiell processledning kan bota en bristande eller oklar gärningsbeskrivning. Fallet rörde åtal för förseelse mot vägtrafikskattelagen men då gärningsbeskrivningen inte innefattade något påstående om straffbar gärning blev det en frikännande dom i TR. HovR ansåg emellertid att oklarheten angående gärningsbeskrivningens innebörd borde ha kunnat undanröjas genom frågor från rätten till åklagaren. Detta fall synes vara ett typfall för materiell processledning.⁵¹

Ett annat exempel där rätten kunnat skaffa sig klarhet om innebörden av åklagarens gärningsbeskrivning genom att utöva materiell processledning är **NJA 1996 s. 797**. I TR kom åtalet endast att avse försök till mord. Efter en omfattande utredning fann TR emellertid inte att något av skotten avfyrats avsiktligt av den tilltalade utan att det inte var uteslutet att de kunde ha avfyrats av våda. Åklagaren lade då till ett alternativt yrkande inför HovR om ansvar för vållande till kroppsskada. Enbart formuleringen ”avlossa” tyder inte på att det är ett uppsåtligt brott. Gärningsbeskrivningen skall istället tolkas mot bakgrund av det sammanhang den förekommer i. I sådant fall borde gärningspåståendet även ha inbegripit ett påstående om oaktsamhet. Då HovR begränsat sin prövning av alternativyrkandet hade gärningsbeskrivningen inte prövats i sin fulla vidd. HD återförvisade därmed målet till HovR efter att ha undanröjt HovRs dom och fastslagit att HovR gjort sig skyldig till grovt rättegångsfel.⁵²

Kravet på konkretisering av gärningsbeskrivningen hör således samman med den tilltalades möjligheter att bedöma vad han har att försvara sig mot. Om gärningsbeskrivningen inte är tillräckligt preciserad måste domstolen utöva materiell processledning. Ibland krävs det emellertid att gärningsbeskrivningen tolkas då den i många fall är relativt kortfattad. En tolkning får då ske i ljuset av den närmare innebörden av det åberopade straffstadgandet och på så sätt kan man sluta sig till vilket subjektivt rekvisit det måste röra sig om.⁵³

Ett fall som i det närmaste kan sägas vara motsägelsefullt på området avseende konkretiseringen av gärningsbeskrivningen är **NJA 2003 s. 645**. Frågan gällde här om en person som följt med på en bilfärd skulle dömas för olovligt brukande på grund av medgärningsmannaskap. HD uttalade här att enbart den omständigheten att någon följt med i en bil inte kunde anses vara tillräcklig för att ses som medgärningsman. Inga omständigheter i fallet kunde heller anses som tillräckliga för att personen i fråga skulle kunna betraktas som medgärningsman till brukandet. Däremot kom frågan upp om medhjälp till olovligt brukande kunde bli aktuell. Detta förutsätter emellertid ett främjande av det olovliga brukandet. Att gärningsbeskrivningen inte

⁵¹ Fitger, s. 30:6 a.

⁵² Föredraganden i HD tog upp att det ålegat HovR att skaffa sig klarhet i huruvida alternativyrkandet inneburit en uppsåtlig eller oavsiktlig handling genom att utöva materiell processledning.

⁵³ Ekelöf, Rättegång II, s. 132.

klart tog upp vad ett sådant främjande skulle ha bestått i kunde inte i sig anses utgöra något hinder för att en sådan bedömning gjordes.⁵⁴

Det är bara i rena undantagsfall som domstolen lämnar ett åtal utan bifall på grund av att åklagaren inte preciserat gärningsbeskrivningen tillräckligt. I doktrin har det emellertid framkommit att materiell processledning kunnat bedrivas även i dessa fall.⁵⁵ Genom frågor och påpekanden bör domstolen få till stånd förändringar i gärningsbeskrivningen avseende det innehåll som eventuellt kan bli fastställt genom en av rätten ändamålsenlig tolkning av gärningspåståendet. Den materiella processledningens syfte blir då att upplysa parterna om att vid skuldfrågans bedömning kan även andra faktiska förhållanden komma att vägas in, trots att dessa inte klart framgår av gärningsbeskrivningen.⁵⁶

I doktrin framkommer det emellertid att domstolen inte bör framhålla brister i gärningsbeskrivningen avseende faktiska förhållanden med innebörd att den tilltalade gjort sig skyldig till fler eller svårare brott än som angetts av åklagaren, eller att man bör se allvarigare på brottet. Inte heller bör domstolen påpeka brister i gärningsbeskrivningen om utredningen visar på ett helt annat händelseförlopp än det som åklagaren angett. Detta gäller även om en justering av åtalet inte leder till ett påstående att den tilltalade har gjort sig skyldig till fler brott eller en allvarigare gärning än vad åklagaren redan påstått i gärningsbeskrivningen.⁵⁷ Det kan inte nog understrykas vikten av att åklagaren ger alternativa gärningsbeskrivningar för att undvika ovan beskrivna scenarion.⁵⁸

Domstolen har följaktligen en skyldighet att utöva materiell processledning men härutöver skall domstolen genom tolkning fastställa innehållet i det gärningspåstående åklagaren lägger fram. Det är nämligen inte alltid så att de frågor eller påpekanden rätten gör leder till att en ändring görs av åklagaren i gärningsbeskrivningen. Om gärningsbeskrivningen exempelvis saknar ett rekvisit som krävs för att gärningen skall kunna bedömas så som åklagaren angett skall domstolen i första hand påpeka denna avsaknad för åklagaren. Om så inte sker eller om någon justering från åklagaren inte görs har rätten att tolka om rekvisitet ändå omfattas av gärningsbeskrivningen. Denna tolkning skall emellertid, som ovan framhållits, göras med stor försiktighet.⁵⁹ Detta belyses i **NJA 1987 s. 194** där åtal för skattebedrägeri hade väckts, vilket kräver att samtliga objektiva brottsförutsättningar täcks

⁵⁴ Se HD:s resonemang i NJA 2003 s. 645. I fallet framkom emellertid inte några uppgifter om att personen i fråga skulle ha främjat det olovliga brukandet och inte heller hade någon bevisning förebringats därom. Det fanns därmed inga förutsättningar att döma för medhjälp till olovligt brukande och HD ogillade åtalet.

⁵⁵ Exempel på detta finns att finna i RH 1987:28 och 63 där det enligt Nordhs mening visas på brister i HovRs materiella processledning. Se Nordh s. 31, fotnot 36.

⁵⁶ Nordh, s. 31. Se även Sipavicius mot Litauen, anmärkt av Danelius i SvJT 2002 s. 396.

⁵⁷ Nordh, s. 32 f. Ett exempel som ges här är att bevisningen visar att den tilltalade varit oaktsam i ett annat hänseende än vad åklagaren påstått. I sådana fall bör domstolen avhålla sig från att påpeka bristerna i gärningsbeskrivningen.

⁵⁸ Fitger, s. 30:6 a f.

⁵⁹ Nordh, s. 33 f.

av uppsåt. Det framkommer här att domstolen har ett utrymme att tolka gärningsbeskrivningen i ljuset av den brottsrubricering och det lagrum åklagaren hänvisat till men att en sådan tolkning skall göras med försiktighet med tanke på den tilltalades befogade krav att få veta vad domen kan komma att avse och hur han då skall lägga upp sitt försvar. I fallet ifråga ansågs inte den tilltalade ha handlat uppsåtligt. En gärningsman kan då i många fall istället dömas för vårdslös skatteuppgift, om han handlat med grov oaktsamhet. Så gjordes i HovR, som ansåg att det var fråga om samma gärning. Gärningsbeskrivningen ansågs emellertid inte innefatta något påstående om att den tilltalade handlat oaktsamt och HD lämnade därmed åtalet utan bifall.

Angående subjektiva rekvisit bör domstolen utgå ifrån att det uppsåt eller den oaktsamhet som krävs enligt den brottsrubricering och det lagrum åklagaren angett innefattas i gärningsbeskrivningen. Domstolen skall däremot inte låta andra subjektiva rekvisit omfattas av gärningsbeskrivningen än de som följer av det av åklagaren angivna brottet och lagrummet. Vad gäller objektiva rekvisit kan domstolen i många fall låta mer innefattas i gärningspåståendet än vad som klart framgår.⁶⁰ I första hand gäller dock materiell processledning som skall få åklagaren att själv fylla ut gärningsbeskrivningen.⁶¹

Domstolen bör emellertid undvika att intolka ytterligare fakta i gärningsbeskrivningen om flera tänkbara alternativa objektiva brottsrekvisit finns. Detsamma gäller om ett objektiva brottsrekvisit kan individualiseras genom att flera olika händelseförlopp beskrivs. Om domstolen påpekar detta för åklagaren men ingen närmre precisering sker bör domstolen ogilla åtalet. För att åtalet skall avvisas krävs det att gärningsbeskrivningens brister är så fundamentala att inte ens ett påstående om en brottslig handling omfattas.⁶²

Domstolens tolkning får aldrig leda till att den tilltalade döms för ett allvarligare brott än det åklagaren åtalat för, om det inte ryms inom gärningsbeskrivningen. Tolkningen bör heller inte medföra att brottet bedöms som allvarligare än vad som framgår av gärningsbeskrivningens ordalag. Trots detta bör domstolen inte vara alltför återhållsam i sin tolkning av det av åklagaren angivna händelseförloppet. Detta gäller exempelvis i misshandelsbrott där gärningsbeskrivningens uppgifter i vissa delar kan skilja sig från bevisningen i målet. Mindre avvikelser kan i dessa fall rymmas inom gärningsbeskrivningen.⁶³

⁶⁰ Om åklagaren exempelvis åtalat för försök till brott kan domstolen tolkningsvis, om åklagaren glömt att ange farerekvisitet, låta gärningsbeskrivningen innefatta ett påstående om att fara för brottets fullbordan förelegat. Domstolen bör dock först och främst tillämpa materiell processledning för att få åklagaren att ta med farerekvisitet i gärningsbeskrivningen. Nordh s. 34.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid, s. 35.

⁶³ Ibid. Detta kan bero på att uppgifterna som lämnats vid polisförhören legat till grund för gärningsbeskrivningen och att dessa sedan avviker i vissa delar från vad som sägs under huvudförhandlingen.

3.3 Kan domstolen tolka in culpa i dolus eller dolus i culpa?

Det som i många fall vållat svårigheter är huruvida ansvar kan utdömas för ett oaktsamhetsbrott när åtalet endast innefattar ett uppsåtligt handlande. Frågan har varit upp för livlig diskussion i doktrin. Även i rättspraxis har frågan många gånger uppkommit om domstolen, utan att åtalsjustering sker från åklagarens sida, kan döma för den culpösa varianten av brottet när gärningsbeskrivningen endast innefattar ett dolusbrott. I tidigare rättsfall kan man finna, då det endast gällde det subjektiva rekvisitet, att det mindre (culpa) kunde omfattas av det större (dolus). Vad domstolen här utgått ifrån är att det objektiva rekvisitet nästan inte skiljer sig åt för de båda brottsvarianterna.⁶⁴ Ekelöf anser det förvånansvärt att så kan ske då i många fall helt andra gärningsmoment blir relevanta.⁶⁵ HD har emellertid framhållit att frågan inte kan lösas generellt utan att man får se till gärningsbeskrivningen i det enskilda fallet. Frågan får bedömas för varje brottslighet för sig och beror således på hur gärningsbeskrivningen är utformad. I det aktuella fallet ansåg HD att åklagaren i sin gärningsbeskrivning gjort gällande att den tilltalade måste ha insett att bilen det gällde frånhänts annan genom brott. Vidare ansåg HD att det häri innefattades ett påstående om att omständigheterna i vart fall givit den tilltalade skälig anledning att anta att brott förelåg.⁶⁶ Heuman har i anslutning till detta rättsfall framfört att en alltför långtgående tolkning från domstolarnas sida kan leda till en överraskning för den tilltalade som får del av denna tolkning först när domen avkunnas.⁶⁷ Utgången har emellertid blivit den motsatta i senare rättsfall och svaret på frågan om uppsåtsbrott även innefattar oaktsamhetsbrott har här besvarats nekande. HD kan här sägas ha blivit strängare i sitt synsätt vad gäller att göra en alltför omfattande tolkning av gärningsbeskrivningen där dolus även innefattar culpa. Då den tilltalade inte får del av den nya tolkningen förrän vid domen har han då inte haft möjlighet att försvara sig mot detta och den kontradiktoriska principen upprätthålls därmed inte.⁶⁸

I **NJA 1987 s. 194**⁶⁹, som gällde ansvar för skattebedrägeri, gör HD en strängare tolkning av gärningsbeskrivningen och anser inte att ansvar för vårdslös skatteuppgift kan intolkas i denna. Gärningsbeskrivningen innefattade endast åtal för en uppsåtlig handling och häri kan inte utläsas något påstående om oaktsamhet. Av betänkandet föredraganden lägger fram i HD framgår det att det tolkningsutrymme som ställs domstolen till förfogande vad gäller det subjektiva rekvisitet måste tillämpas med stor

⁶⁴ Bergholtz, Från grundlag till vardagsjuridik. En vänbok till Bo Broomé, s. 27 f.

⁶⁵ Ekelöf, Rättegång II, s. 131 not 143. Fallet som belystes här var **NJA 1978 s. 291** där domstolen dömde för häleriförseelse trots att åtalet bara avsåg häleri.

⁶⁶ Ibid samt Fitger, s. 30:8 b.

⁶⁷ Heuman, s. 260 ff.

⁶⁸ Bergholtz, Åtal och kontradiktion, s. 9.

⁶⁹ Se även under 3.2.2.

försiktighet. Den tilltalade är berättigad att få veta vad domen kan komma att avse för att på så sätt kunna inrikta sitt försvar därefter.⁷⁰

I det ovan nämnda fallet **NJA 1988 s. 665**⁷¹ yrkade åklagaren ansvar för myndighetsmissbruk alternativt vårdslös myndighetsutövning. Sedan åtalet ogillats i TR inskränkte åklagaren sin talan till endast vårdslös myndighetsutövning då han fullföljde sin talan i HovR. HovR ogillade åtalet för vårdslös myndighetsutövning men dömde istället de tilltalade för anstiftan av och medhjälp till narkotikabrott. I HD gjordes en hänvisning till nyss nämnda fall **NJA 1987 s. 194** där man ansåg att domstolens tolkning av gärningsbeskrivningen, i ljuset av det av åklagaren åberopade straffstadgandet, måste göras med stor försiktighet. HD ansåg att HovRs agerande att intolka uppsåt i gärningsbeskrivningen stred mot RB 30:3 då det inneburit att de gått utöver det tillåtna tolkningsutrymmet. De tilltalade hade även i detta fallet fått en överraskning då de först i domen fått reda på den av domstolen gjorda tolkningen.⁷²

Hela ifrågavarande resonemang hänger ihop med den tilltalades försvar. Nämnda skillnader vad gäller uppsåt och oaktsamhet kan föranleda invändningar och argumentation från den tilltalades sida som skiljer sig från vad som hade varit aktuellt om ingen avvikelse skett från det ursprungliga ansvarsyrkandet i gärningsbeskrivningen.⁷³ Både i doktrin och i praxis anses det dock numera regelmässigt att domstolen låter parterna komma till tals innan den beslutar om att tillämpa en rättsregel som inte varit uppe för diskussion tidigare i målet.⁷⁴ Således skulle uppfattningen i gällande rätt om att ”dolos innefattar culpa” vara i det närmaste obsolet.

⁷⁰ Se HD:s domskäl på s. 197 i NJA 1987 s. 194.

⁷¹ Se ovan under 3.1.

⁷² Bergholtz, Åtal och kontradiktion, s. 10.

⁷³ NJA 1990 s. 361 samt Fitger, s. 30:8 b.

⁷⁴ Bergholtz, Från grundlag till vardagsjuridik, s. 41.

4 Europakonventionen

4.1 Allmänt om Europakonventionen och dess ställning i Sverige

Sverige ratificerade Europakonventionen 1953 men inkorporerade den då aldrig med svensk rätt. Under 1980-talet åberopades Europakonventionen av HD i vissa avgöranden. Detta ökade i slutet av 1980-talet och i början av 1990-talet fäste HD stor vikt inte bara vid själva konventionstexten utan även vid den rättspraxis som skapats av Europadomstolen.

I den allmänna debatten började frågan om inkorporering av konventionen ta fart men från politiskt håll möttes frågan av stor skepsis. Svenska politiker ansåg svensk lag vara tillräcklig för att skydda de mänskliga rättigheterna i Sverige. Man ansåg svenska lagbestämmelser vara mer precisa och konventionens vaga bestämmelser och svårförutsägbara tillämpning skulle kunna leda till oväntade och oönskade resultat. Dessutom försvarade man sig med att domstolarna i praktiken trots allt tog hänsyn till konventionen.⁷⁵

Efter Sveriges inträde i EU tillsattes en kommitté, Fri- och rättighetskommittén, som föreslog att Sverige skulle införliva Europakonventionen med svensk rätt. Då konventionen då skulle bli direkt tillämplig vid domstolar och myndigheter skulle den enskilde medborgarens rättsskydd stärkas och konventionens betydelse då markeras. Ett förslag togs fram om att inkorporeringen skulle ske genom vanlig lag där innehållet skulle vara att konventionen med tilläggsprotokoll skulle gälla som lag i Sverige. Här skulle lex posterior-principen då gälla.⁷⁶ Vad gäller senare stiftad lag föreslogs det att det skulle införas en bestämmelse i grundlagen om att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Europakonventionen. Bestämmelsen riktade sig emellertid främst till lagstiftaren som skulle ha det yttersta ansvaret för att den inhemska rätten överrensstämde med konventionen. Detta skulle dock inte hindra domstolar och myndigheter från att underlåta att tillämpa en föreskrift som inte var förenlig med Europakonventionen.⁷⁷ Hur konflikter mellan svensk lag och Europakonventionen skulle lösas efter inkorporeringen fortsatte att diskuteras. Genom ett yttrande från HD framkom, förutom de redan vedertagna principerna lex posterior och lex specialis, en tredje princip som stadgar att en konvention om mänskliga rättigheter kan på grund av sin speciella karaktär och trots att den inte har högre rang än en vanlig lag

⁷⁵ Bergholtz, Från grundlag till vardagsjuridik, s. 37 f.

⁷⁶ SOU 1993:40, Del B, s. 127. Enligt lex posterior-principen skall en senare tillkommen lag ha företräde framför en äldre lag. En lag som stiftats före inkorporeringen skall då inte tillämpas om den står i strid med konventionen.

⁷⁷ SOU 1993:40, Del B, s. 127 f.

ändock ges särskild vikt vid konflikt med inhemsk lag.⁷⁸ Regeringen godtog denna tredje princip och detta resulterade slutligen i en proposition.⁷⁹

Lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna trädde ikraft den 1 januari 1995 och i och med detta inkorporerades Europakonventionen med svensk rätt. Konventionen med dess tilläggsprotokoll skall därmed gälla som lag i Sverige. I RF 2 kap 23 § upptogs samtidigt en bestämmelse om att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av Europakonventionen.⁸⁰

4.2 Europadomstolen

Europadomstolen är en av de två genom konventionen upprättade organ som agerar grundpelare i det internationella maskineri som inrättades i samband med Europakonventionens framkomst. Syftet är att se till så att staterna rättar sig efter sina förpliktelser. Det andra organet var Europakommissionen som numera är avskaffat. Europadomstolen svarar numera ensam för de uppgifter som tidigare delades mellan de två organen.

Europadomstolen består av en domare från varje medlemsland och behandlar både mellanstatliga mål och enskilda klagomål. Den enskilda klagorätten och domstolens jurisdiktion är obligatoriska delar i konventionen och alla medlemsstater är underkastade denna kontroll.⁸¹

Ett ärende tas endast upp till prövning i Europadomstolen sedan alla inhemska rättsmedel har uttömts.⁸² De mål som inte uppfyller detta krav avvisas direkt. Grunden för detta är att fel som begås i första hand skall rättas till i de nationella domstolarna. Europadomstolen skall ses som den sista utvägen.⁸³ Sedan alla inhemska rättsmedel har uttömts har klaganden sex månader på sig att vända sig till Europadomstolen från den dagen då dom eller beslut lämnades i högsta instans för det inhemska avgörandet. Om denna tidsfrist inte iakttas avvisas framställningen.⁸⁴

Då Europadomstolen tar upp ett mål till prövning skall domstolen utreda fakta i målet och dessutom försöka nå en förlikning mellan parterna. Domstolen gör i domen en rättslig bedömning där den har att konstatera om konventionen har överträtts eller inte. Skadestånd kan också utdömas till klaganden. Många gånger anser Europadomstolen emellertid det tillräckligt

⁷⁸ Ds 1993:90, s. 238 ff.

⁷⁹ Prop. 1993/94:117.

⁸⁰ Danelius, s. 41 f.

⁸¹ Ibid, s. 24.

⁸² Vissa undantag från denna regel finns med dessa bör tolkas restriktivt.

⁸³ Danelius, s. 29 f.

⁸⁴ Danelius, s. 31. Alternativt har dagen för beslut att vägra prövningstillstånd kunnat avses här. Har beslutet delgivits klaganden vid en senare dag än då dom eller beslut meddelats gäller denna senare tidpunkt som utgångspunkt för sexmånadersfristen.

att det konstaterats att konventionen har överträtts och att detta ses som tillräcklig gottgörelse för klaganden.

Det existerar inte några faktiska verkställighetsåtgärder som kan vidtas mot en stat utan hela konventionssystemet bygger på att staterna uppfyller de förpliktelser som Europadomstolen ålägger dem.⁸⁵

⁸⁵ Danelius, s. 33 f.

5 Kraven i Europakonventionen

5.1 Artikel 6.3 a

3. *Var och en som blivit anklagad för ett brott har följande minimirättigheter:*

- a) *att utan dröjsmål, på ett språk som han förstår och i detalj, underrättas om innebörden av och grunden för anklagelsen mot honom,*

Denna minimirättighet som uppställs i artikel 6.3 a är ett villkor för att en rättvis rättegång skall anses föreligga och ses som ett särskilt element i den allmänna rätten till en rättvis rättegång.⁸⁶ Rättigheten synes främst syfta till att skydda den tilltalades rättssäkerhet. Dess syfte, utformning och även dess tolkning framhåller den tilltalades rättssäkerhetsintresse.

Det som står i fokus i artikel 6.3 a är gärningsbeskrivningen. Det framgår rent lexikaliskt av denna punkt att det måste ställas mycket höga krav på anklagelsen/gärningsbeskrivningen. Den tilltalade skall underrättas, inte bara om rubriceringen utan även om innebörden av anklagelsen. Att anklagelsen vidare skall vara i detalj medför att rättssäkerhetsintresset ställer ett visst precisionskrav på gärningsbeskrivningen.⁸⁷ Det krävs emellertid inte att informationen ges minutiöst i detalj.⁸⁸

Rätten i artikel 6.3 a är mycket nära relaterad till artikel 6.3 b, som tar upp att den tilltalade måste få tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar.⁸⁹ Artikel 6.3 b har i doktrin ansetts utgöra en måttstock för tillräckligheten av informationen som meddelas den tilltalade. Kraven på anklagelsen härleds således till den tilltalades rätt att förbereda sitt försvar. Kopplingen mellan subpunkterna 6.3 a och 6.3 b definierar precisionskravet till att anklagelsen måste innehålla sådana omständigheter som möjliggör för den tilltalade att effektivt förbereda sitt försvar.⁹⁰

Kommissionen har konstaterat att det egentligen inte finns några formaliakrav när det gäller att underrätta en tilltalad om innebörden av anklagelsen mot honom. Den önskade underrättelsen behöver inte ingå i åtalet eller i någon annan offentlig akt.⁹¹ Domstolen har härtill tillfört att det

⁸⁶ Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, s. 239.

⁸⁷ Stavros, *The Guarantees for Accused Persons Under Article 6 of the European Convention on Human Rights*, s. 168.

⁸⁸ van Dijk, van Hoof, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, s. 465.

⁸⁹ *Ibid.*, s. 464. Mer om artikel 6.3 b följer nedan.

⁹⁰ Stavros, s. 168.

⁹¹ *Ibid.*, s. 171.

inte heller krävs att informationen ges skriftligen till den tilltalade eller översatt i skriftlig form för en utländsk tilltalad.⁹²

Artikel 6.3 a innehåller dessutom bestämmelsen att den tilltalade skall underrättas om anklagelsen *på ett språk som han förstår*. Detta garanterar således även utländska medborgare och språkliga minoritetsgrupper samma rättighet.⁹³ Då en översättning i sådana fall blir nödvändig anses skriftlig form vara det önskvärda.⁹⁴

Artikel 6.3 a har tolkats så att den kräver att den tilltalade underrättas om såväl de sakliga som de rättsliga grunderna för anklagelsen mot honom. Det krävs emellertid inte att underrättelsen ingår i åtalet om den görs tillgänglig för den tilltalade på annat sätt under processens gång. Det huvudsakliga momentet ligger i den tilltalades möjligheter till ett effektivt försvar.⁹⁵

Frågan om den information som avses har lämnats till den tilltalade direkt får bedömas i varje enskilt fall på grundval av de speciella omständigheter som finns i just det fallet. Åklagaren skall informera den tilltalade så fort det bestämts att åtal skall väckas så denne har tid att förbereda sitt försvar. Om det krävs skall även en översättning göras eller en tolk finnas närvarande. Här läggs således de uppgifter fram som finns vid det tillfället men denna information får sedan fortlöpande kompletteras vartefter målet framskrider. Ett tillräckligt försvar är emellertid av stor vikt redan innan åklagaren bestämt sig för att väcka åtal och den anklagade skall således redan i förundersökningsstadiet underrättas om anklagelsen mot honom.⁹⁶

5.2 Artikel 6.3 b

b) att få tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar,

Minimirättigheten stadgad i artikel 6.3 b utgör, liksom rättigheten i artikel 6.3 a, ett krav för att en rättvis rättegång skall vara för handen. Det nära sambandet dessa två subpunkter emellan tydliggörs genom Europadomstolens praxis där domstolen ofta dömer på artikel 6.3 a och b tillsammans när en kränkning av artikel 6 anses föreligga.⁹⁷

Artikel 6.3 b åsyftar den tilltalades rätt att förbereda sitt försvar inför en förestående rättegång. En rimlig tolkning är emellertid att denna rätt även skall tillgodoses under processens gång. För att kraven i artikel 6.3 b skall kunna upprätthållas under rättegången krävs det att eventuella ändringar av anklagelsen inte görs vid en alltför sen tidpunkt i processen samt att den

⁹² Kamasinski mot Österrike, punkt 79.

⁹³ Stavros, s. 173.

⁹⁴ van Dijk, van Hoof, s. 465.

⁹⁵ Stavros, s. 174.

⁹⁶ van Dijk, van Hoof, s. 464.

⁹⁷ Exempel på detta finns i Mattoccia mot Italien, punkt 71 samt Pélissier och Sassi mot Frankrike, punkt 63.

tilltalade görs uppmärksam på ändringarna. Den tilltalade måste på nytt få tid och möjlighet att omarbete sitt försvar på ett adekvat sätt.⁹⁸

Artikel 6.3 b skyddar främst den tilltalade mot en alltför brådskande rättegång. Begreppet ”tillräcklig” är emellertid flexibelt och frågan får bedömas i ljuset av de särskilda omständigheterna i det enskilda fallet. Hänsyn tas till ett flertal faktorer, såsom anklagelsens karaktär, nivån av jurisdiktion i fallet samt vilken typ av omprövning som företagits av domstolen efter överklagande. Utgångspunkten för när den relevanta perioden ifråga skall ta sin början varierar mellan tiden för delgivande av anklagelsen, datumet för förhöret, när den tilltalade arresterades samt tiden för förordnande av eget försvar. Vilket datum som tillämpas beror på den tilltalade samt anklagelsen mot honom. För de tilltalade som valt egen försvarare torde det första datumet vara det som bör tillämpas. För de som fått en offentlig försvarare tillförordnad bör det sista datumet tillämpas. En förberedelsestid på åtta och fyra månader, eller ens trettio dagar, har inte ansetts utgöra något hinder enligt konventionen.⁹⁹

Frågan huruvida den tilltalade fått tillräcklig tid att förbereda sitt försvar bestäms i efterhand i enlighet med omständigheterna i det enskilda fallet som både den tilltalade och hans försvarare funnit dem samt i enlighet med det fallets beskaffenhet. Om en tilltalad har stort förtroende för en viss försvarare som har väldigt ont om tid vid den relevanta tidpunkten måste domstolen ta hänsyn till detta så mycket det går. I dylika fall kan den tilltalade emellertid inte ta upp denna försening som en grund för en kränkning av artikel 6.1 i Europakonventionen. Om den tilltalade av någon anledning måste byta försvarare under processens gång måste den nya försvararen få tillräcklig tid att sätta sig in i fallet. Däremot kan den tilltalade inte klaga om han själv bidragit till att en försvarare blivit tvungen att utses en kort tid innan rättegången.¹⁰⁰

⁹⁸ Pélissier och Sassi mot Frankrike, punkt 62.

⁹⁹ Stavros, s. 175 f.

¹⁰⁰ van Dijk, van Hoof, s. 466.

6 Europadomstolens praxis

Det är många rättsfall som varit uppe för prövning i Europadomstolen avseende artikel 6.3 a och 6.3 b Europakonventionen. Nedan följer en redogörelse för några av dem och vad Europadomstolen här fastslagit avseende rättigheterna i nyss nämnda artiklar.

6.1 Albert och Le Compte mot Belgien¹⁰¹

Fallet rörde åtal mot bland annat Dr. Albert, en belgisk medborgare, som anklagades för att ha utfärdat falska intyg.¹⁰² Under de disciplinära förfarandena mot honom inför the Belgian Ordre des médecins i Belgien ansåg han sig inte ha erhållit de rättigheter som tillförsäkras alla individer enligt bland annat artikel 6.3 a och b Europakonventionen. Dr. Albert gjorde tre invändningar mot dessa tidigare förfaranden; att hans kriminella förflutna haft inverkan på beslutet, att beslutet grundats på oväsentlig bevisning samt att han nekats att ge motbevisning.

Europadomstolen ansåg alla dessa invändningar ohållbara. Europadomstolen gjorde en hänvisning till artikel 6.3 a när den klargjorde att den tilltalades invändningar mot en rättvis rättegång i fallet var ogrundade. Den tilltalade hade på ett tidigt stadium erhållit ett brev där såväl innebörden som grunden för anklagelsen skriftligen preciserats. Den tilltalade hade dessutom haft femton dagar på sig att förbereda sitt försvar. Denna tidsgräns fick enligt Europadomstolen anses som rimlig, särskilt med hänsyn till avsaknad av komplexitet i fallet. Domstolen ansåg således ingen kränkning ha skett av artikel 6.3 a och b Europakonventionen.¹⁰³

6.2 Campbell och Fell mot Storbritannien¹⁰⁴

Det rörde sig i fallet om två klaganden. Den ena, Mr Campbell, som var född på Nordirland men nu var brittisk medborgare bosatt i England, hade blivit fälld för olika typer av brott och hade blivit dömd till tio års fängelse. Den andra klagande, Fader Patrick Fell, var brittisk romersk- katolsk präst född i England. Han blev fälld för olika typer av sammansvärjningar till att begå brott och för att vara medlem av en organisation som använde sig av våldsamma metoder för att nå ett politiskt mål och dömdes till tolv års

¹⁰¹ Dom 1983-02-10.

¹⁰² Punkt 8-9.

¹⁰³ Punkt 39-42.

¹⁰⁴ Dom 1984-06-28.

fängelse. Det fanns misstankar om ett samband mellan de tilltalade och IRA, men detta förnekades av de båda.¹⁰⁵

I september 1976 deltog Mr Campbell, Fader Fell och fyra andra intagna i en protest, mot hur en annan intagen blev behandlad, genom att sitta ner i en av fängelsets korridorer och vägra att flytta på sig. De förflyttades slutligen av fångvakterna och i samband med detta uppstod skador på såväl fångvakterna som på de båda tilltalade. För denna händelse anklagades alla sex inblandade fångar och de befanns skyldiga.

Mr Campbell fick ta del av en anklagelse där han dels befanns skyldig för vägran att lyda order och dels för att ha allvarligt skadat en av fängelsets tjänstemän. Preliminära förhandlingar skedde inför the Prison Governor och the Prison Board of Visitors och före dessa mottog Mr Campbell underrättelse om anklagelserna. Bägge dessa underrättelser avslutades med en fras som sa att han skulle erbjudas varje möjlighet till försvar. Mr Campbell deltog emellertid inte i någotdera möte med förklaring att han inte trodde han skulle erhålla ett rättvist förfarande och att han inte mätte bra till följd av skadorna han hade fått.¹⁰⁶

Mr Campbell framförde i Europadomstolen att han inte hade blivit underrättad om anklagelsens innebörd på ett korrekt sätt och att en kränkning mot artikel 6.3 a Europakonventionen därmed förelåg. Europadomstolen framhöll emellertid att den tilltalade mottagit underrättelse om anklagelserna innehållande dessas innebörd. Det huvudsakliga argumentet från Mr Campbells sida låg i att ”vägran att lyda order” är ett komplext begrepp, särskilt i fängelsesammanhang. Han ansåg inte att han hade blivit fullständigt informerad om innebörden av detta begrepp eller i vart fall så hade han inte helt förstått innebörden eller vilket försvar som kunde komma att finnas till hands för honom. Som domstolen emellertid framhöll hade han kunnat få klagoråd på dessa punkter om han hade deltagit under ovan nämnda förhandlingar. Europadomstolen ansåg därmed inte, på grund av dessa omständigheter, att någon kränkning av artikel 6.3 a Europakonventionen hade förekommit.¹⁰⁷

Mr Campbell ansåg vidare att en kränkning av artikel 6.3 b också förelåg då han på grund av komplexiteten av begreppet i anklagelsen borde ha fått mottaga rättsliga råd och hjälp till sitt försvar. Europadomstolen framhöll emellertid att Mr Campbell hade informerats om anklagelsen och dess innebörd fem dagar innan förhandlingarna ägde rum. Under dessa möten hade han emellertid aldrig deltagit. Han hade dessutom mottagit en underrättelse om dessa anklagelser skriftligen där det också framhållits att han kunde svara på dessa skriftligen. Under alla omständigheter hade den

¹⁰⁵ Nedan kommer enbart att redogöras för förfarandet mot Mr Campbell och Fader Fells klagan lämnas därhän.

¹⁰⁶ Punkt 8-13.

¹⁰⁷ Punkt 95-96.

tilltalade erhållit tillräcklig tid att förbereda sitt försvar och Europadomstolen fann därmed inte heller att artikel 6.3 b hade överträtts.¹⁰⁸

6.3 Brozicek mot Italien¹⁰⁹

Frågan i detta fall var huruvida den tilltalade lämnats underrättelse om anklagelsen på ett för honom begripligt språk. Brozicek klagade till Europadomstolen enligt artikel 6.3 a då han ansåg att han inte fått ta del av informationen om innebörden och grunden för anklagelsen på ett språk som han förstod. Efter att tidigare ha mottagit en dylik underrättelse på italienska hade Brozicek skickat ett skriftligt svar där han klargjorde att han inte förstod innehållet till fullo på grund av språksvårigheter. Han hade uttryckligen önskat att hans modersmål eller ett av de officiella språken inom FN skulle tillämpas. Detta besvarades inte och dokumenten fortsatte att upprättas enbart på italienska. Myndigheterna tog aldrig reda på och kontrollerade om Brozicek verkligen kunde italienska utan antog bara att han förstod innehållet i den juridiska underrättelsen. Dock svarade man mot detta att det redan från början stått klart att Brozicek haft tillräckliga kunskaper i det italienska språket.

Europadomstolen konstaterade att klaganden varken kom från Italien eller var bosatt där nu. Brozicek hade tydligt förklarat att han på grund av sina brister i italienska språket hade svårt att förstå innehållet i de dokument han fick ta del av. Klaganden hade bett att få dokumenten översatta till antingen sitt modersmål eller till ett av de officiella språken inom FN. Dessa önskemål borde ha tillgodosetts av de italienska myndigheterna för att upprätthålla kraven i artikel 6.3 a Europakonventionen, såvida det inte klargjorts att klaganden hade så pass bra kunskaper i italienska så han tydligt förstod innebörden och grunden för anklagelsen mot honom. Något sådant klargörande hade inte framkommit och Europadomstolen ansåg därmed en kränkning av artikel 6.3 a föreligga.¹¹⁰

6.4 Kamasinski mot Österrike¹¹¹

I detta fall ansåg den tilltalade, Kamasinski, en kränkning föreligga mot bland annat artikel 6.3 a och då främst avseende kravet på underrättelse på ett språk man förstår. Den tilltalade, som var amerikansk medborgare bosatt i USA, kunde varken förstå eller tala tyska, vilket var språket som användes i förhandlingarna mot honom i Österrike.¹¹² Kamasinski klargjorde att det bara var brottsrubriceringen som översatts till engelska men inte själva grunden för anklagelserna.

¹⁰⁸ Punkt 97-99.

¹⁰⁹ Dom 1989-12-19.

¹¹⁰ Punkt 38-41.

¹¹¹ Dom 1989-12-19.

¹¹² Punkt 72.

Europadomstolen framförde att artikel 6.3 a inte specifikt innefattar ett krav på att underrättelsen om anklagelsen skall ske skriftligen eller översättas i skriftlig form till en utländsk tilltalad. Dock krävs det enligt domstolen att särskild uppmärksamhet ges åt underrättelsen av anklagelsen till den tilltalade. Domstolen poängterade i fallet även gärningsbeskrivningens betydelse i processen och en tilltalad som inte förstår språket i domstolen kan missgynnas om han inte också får en skriftlig översättning av gärningsbeskrivningen på ett språk som han förstår. Kamasinski hade emellertid givits muntliga förklaringar av anklagelsen och själv haft möjlighet att utforska denna. Inte heller hade han begärt någon skriftlig översättning av anklagelsen. Europadomstolen fann därmed att en avsaknad av en skriftlig översättning av anklagelsen varken hade hindrat Kamasinski från att försvara sig själv eller berövat honom en rättvis rättegång. Således förelåg ingen kränkning av artikel 6.¹¹³

6.5 Gea Catalán mot Spanien¹¹⁴

Ifrågavarande fall gällde åtal mot Gea Catalán för bedrägeri. Den tilltalade klagade till Europadomstolen då han hade blivit dömd i enlighet med andra paragrafer i artiklar än de som varit aktuella från början. I domen tillämpades en helt annan straffskärpningsgrund än den som tagits upp i åtalet. Kommissionen delade denna åsikt och ansåg att en tilltalad har rätt att underrättas inte bara om den materiella grunden för anklagelsen utan också om dess rättsliga beteckning.¹¹⁵

Europadomstolen ansåg emellertid att den tilltalade måste ha varit medveten om alla delar i anklagelsen mot honom då det hela tiden rört sig om samma fakta och omständigheter. Den tilltalade hade på ett utförligt sätt underrättats om vad han beskyldes för. Det rörde sig således om en ren felskrivning avseende lagrummet vid straffskärpningen och detta hade inte påverkat den tilltalades möjligheter att försvara sig. Domstolen ansåg därmed den tilltalades klagan vara ogrundad och fann inte en kränkning av artikel 6.3 a föreligga.¹¹⁶

6.6 De Salvador Torres mot Spanien¹¹⁷

De Salvador Torres hade i detta fall åtalats för förskingring av allmänna medel.¹¹⁸ Han dömdes av högsta domstolen för vanlig förskingring, med tillämpning av en straffskärpningsgrund som inte hade åberopats i åtalet,

¹¹³ Punkt 78-81.

¹¹⁴ Dom 1995-02-10.

¹¹⁵ Punkt 25-26.

¹¹⁶ Punkt 28-30.

¹¹⁷ Dom 1996-10-24.

¹¹⁸ Punkt 8.

nämligen utnyttjande av offentlig ställning. Den tilltalade klagade till Europadomstolen då han inte ansåg sig ha fått reda på alla delar av anklagelsen mot honom och att hans rätt till en rättvis rättegång därmed hade kränkts.¹¹⁹ Han hänvisade här till artikel 6.3 a Europakonventionen.¹²⁰

Europadomstolen ansåg emellertid att den tilltalade borde ha insett att hans offentliga ställning kunde komma att innebära att brottet sågs som mer allvarligt och det måste ha varit denna omständighet högsta domstolen syftade på när den kom fram till sin dom. Europadomstolen fann därmed inte att någon kränkning skett av den tilltalades rättigheter vad gällde underrättelse om anklagelsen enligt artikel 6.3 a.¹²¹

6.7 Pélissier och Sassi mot Frankrike¹²²

I fallet hade personer åtalats för konkursbrott men dömdes endast för medhjälp till dessa brott utan att fråga om ansvar för medhjälp kommit upp under rättegången, förutom i en av målsägandens insänd bilaga.¹²³

Europadomstolen inledde med att konstatera att kriteriet rättvis rättegång får bedömas utifrån processen som helhet.¹²⁴ Domstolen framhöll vidare att artikel 6.3 a ger den tilltalade en rätt att bli informerad, inte bara om grunden för anklagelsen utan också om den rättsliga beteckningen för de handlingar han anklagas för, dvs. brottsbeteckningen. Det poängterades att denna information skall vara detaljerad.¹²⁵ Artikel 6.3 a ställer emellertid inte några formella krav avseende hur den tilltalade får ta del av informationen om anklagelsen.¹²⁶ Såsom även konstaterats i doktrin framkommer det i fallet att subparagraferna 6.3 a och 6.3 b är nära sammanhängande och artikel 6.3 b får anses utgöra måttstocken för tillräckligheten av informationen som kommunicerats med den tilltalade. Rätten för den tilltalade att få fullständig information om anklagelsen, och därmed också den brottsbeteckning som kan komma att tillämpas av domstolen, är enligt Europadomstolen en viktig förutsättning för en rättvis rättegång.¹²⁷ Denna rätt får betraktas i ljuset av den tilltalades rätt att förbereda sitt försvar.¹²⁸

Europadomstolen fann i fallet i fråga att en omkaraktärisering i domen först i Appellationsdomstolen, utan att de tilltalade fått tillfälle att förbereda sitt försvar utifrån detta, uppenbarligen var för sent.¹²⁹ Europadomstolen

¹¹⁹ Punkt 12-13.

¹²⁰ Punkt 27.

¹²¹ Punkt 32-33.

¹²² Dom 1999-03-25.

¹²³ Punkt 18-19, 31 och 40.

¹²⁴ Punkt 46.

¹²⁵ Punkt 51.

¹²⁶ Punkt 53.

¹²⁷ Punkt 52.

¹²⁸ Punkt 54.

¹²⁹ Punkt 62.

konstaterade att det är tillräckligt att det är plausibelt¹³⁰ att försvaret hade varit ett annat mot bakgrund av ändringen.¹³¹ Europadomstolen ansåg därmed att de tilltalades rättigheter att få en rättvis rättegång enligt kriterierna i artikel 6.3 a och 6.3 b hade kränkts.¹³²

6.8 Mattoccia mot Italien¹³³

I detta fall anklagades en busschaufför för att ha tvingat en mentalt handikappad flicka till sexuellt umgänge med honom på flickans skola.¹³⁴ Flickan höll till en början fast vid att hon inte mindes något. Fallet togs inför domstol där den tilltalade förklarade sig vara oskyldig.¹³⁵ Domstolen i Rom dömde mannen för våldtäkt till tre års fängelse.¹³⁶ Mannen överklagade domen till Appellationsdomstolen då han ansåg att grund för anklagelsen saknades. Såväl preciserad tid som plats saknades och dessa uppgifter hade inte klargjorts under rättegången. Han ansåg därmed sina rättigheter till försvar kränkta. Även Appellationsdomstolen ansåg emellertid den tilltalade skyldig. Här fann domstolen, liksom i första instans, att det inte var nödvändigt att veta exakt var på skolområdet som våldtäkten ägt rum. Domstolen ansåg även att det räckte med att bevisen visade att våldtäkten ägt rum ungefär runt ett visst datum.¹³⁷

Den tilltalade klagade vidare till Europadomstolen och hävdade att varken preciserad tid eller plats angivits i anklagelsen mot honom. Detta hade i sin tur medfört svårigheter för honom att försvara sig.¹³⁸ Europadomstolen framhävde i sin dom att den tilltalade omedelbart i detalj skall underrättas om grunden för anklagelsen mot honom. Innebörden av detta är de materiella fakta som ligger till grund för anklagelsen samt den rättsliga kvalifikationen av dessa fakta. Att ge denna information i detalj till den tilltalade är enligt domstolen en av grundstenarna för att få till stånd en rättvis rättegång. Vidare framhöll domstolen att man får se till omständigheterna i det enskilda fallet hur detaljerad informationen skall vara. Dock torde kravet vara att den tilltalade får så pass tillräcklig information som är nödvändig för att han skall förstå grunden för anklagelsen och kunna inrikta sitt försvar därefter. Europadomstolen noterade även här sambandet mellan artikel 6.3 a och b.

Vad gäller ändringar i den ursprungliga anklagelsen måste den tilltalade även här uppmärksammas på dessa och ges tillräcklig tid att lägga upp sitt

¹³⁰ Europadomstolen använder sig av följande fras;” The Court merely notes that it is *plausible* to argue that the defence would have been different...”

¹³¹ Punkt 60.

¹³² Punkt 63.

¹³³ Dom 2000-07-25.

¹³⁴ Punkt 18.

¹³⁵ Punkt 21-23.

¹³⁶ Punkt 35.

¹³⁷ Punkt 38-39.

¹³⁸ Punkt 51.

försvar om nya omständigheter eller anklagelser uppkommit. Detta framgår även av doktrin. Som skett i fallet hade den tilltalade undanhållits upplysningar som framkommit under processens gång avseende tid och plats för den påstådda gärningen.¹³⁹ Europadomstolen fann således en kränkning föreligga mot artikel 6.3 a och b Europakonventionen.¹⁴⁰

6.9 T mot Österrike¹⁴¹

I detta fall hade en person dömts till böter då han lämnat felaktiga och ofullständiga uppgifter i ett rättshjälpsärende. Den tilltalade ansåg att hans rättigheter hade kränkts enligt artikel 6.3 a och b då han inte givits fullständiga upplysningar om anklagelsen innan domstolen dömde honom till böter. Han ansåg därmed att han inte kunde försvara sig på ett lämpligt sätt.¹⁴²

Domstolen konstaterade till att börja med att rättigheterna garanterade i artikel 6.3 är viktiga delar av vad som benämns rättvis rättegång enligt artikel 6.1 och ett klagomål skall därmed ses under iakttagande av båda dessa paragrafer i artikel 6 Europakonventionen. I distriktsdomstolen hade den tilltalade fått ta del av anklagelsen först när domstolen meddelade sin dom. Vid högsta domstolen hölls aldrig någon muntlig förhandling och den tilltalade begränsades dessutom i vad han fick åberopa till sitt försvar då hans invändningar ansågs vara nya fakta som inte kunde prövas i fallet. Europadomstolen ansåg därmed att en kränkning mot Europakonventionen förelåg och hänvisade till artikel 6.1 i kombination med artikel 6.3 a och b.¹⁴³

6.10 Dallos mot Ungern¹⁴⁴

Åtalet i detta fall rörde sig om förskingring av medel som Dallos varit skyldig att vidarebefordra till en affärskompanjon. I distriktsdomstolen dömdes Dallos för förskingring till fängelse.¹⁴⁵ Efter överklagande till regiondomstolen dömdes Dallos för bedrägeri. Domstolen ansåg här inte hans handlande utgöra förskingring men likväl bedrägeri då han hade lämnat sin kompanjon felaktiga upplysningar. Dallos överklagade även denna dom till högsta domstolen där han gjorde gällande att den ändrade brottsbeteckningen stred mot gällande författningsregler. Inför såväl Dallos försvarare som åklagaren höll högsta domstolen muntlig förhandling. Högsta domstolen klargjorde här att regiondomstolen hade att pröva åtalet

¹³⁹ Punkt 59-65.

¹⁴⁰ Punkt 72.

¹⁴¹ Dom 2000-11-14.

¹⁴² Punkt 68.

¹⁴³ Punkt 70-72.

¹⁴⁴ Dom 2001-03-01.

¹⁴⁵ Punkt 10-11.

inom ramen för den gärningsbeskrivning som lagts fram av åklagaren men att den inte var bunden av åberopad brottsrubricering. Högsta domstolen ansåg också att Dallos gjort sig skyldig till bedrägeri och fastställde regiondomstolens dom.¹⁴⁶

Dallos vände sig därmed till Europadomstolen, där han klagade över att han inte fått en rättvis rättegång i enlighet med artikel 6 i Europakonventionen då regiondomstolen rubricerat brottet på ett annat sätt än vad åklagaren angivit från början.¹⁴⁷

Europadomstolen konstaterade här att Dallos inte varit medveten om att regiondomstolen kunde komma att bedöma den åtalade gärningen som ett annat brott än vad som gjorts av åklagaren och distriktsdomstolen.¹⁴⁸ Hans möjligheter att försvara sig hade därmed försvagats. Då högsta domstolen därefter gjorde en ny prövning var både Dallos försvarare och åklagaren närvarande och Dallos hade därmed haft möjlighet att försvara sig mot anklagelsen för bedrägeri. Högsta domstolen kunde därmed ha ansetts botad den brist i handläggningen som förekommit i regiondomstolen. En kränkning av kontradiktionsprincipen kunde i och med det anses botad. Europadomstolen konstaterade i fallet ifråga att artikel 6 därmed inte hade kränkts.¹⁴⁹

6.11 Sadak m.fl. mot Turkiet¹⁵⁰

Vad de tilltalade här klagade på var att åtalet, efter en lång rättegång, hade ändrats under den sista förhandlingsdagen. De tilltalade hade därmed inte haft någon möjlighet att på ett effektivt sätt försvara sig mot den nya anklagelsen.

Europadomstolen poängterade i fallet att kraven i artikel 6.3 a Europakonventionen återger behovet av att särskilt stor uppmärksamhet ges underrättelsen om anklagelsen till den tilltalade. Anklagelsen har en avgörande roll i processen då det är först när denna ges den tilltalade som han klart får reda på de faktiska och rättsliga grunderna för anklagelsen mot honom. Även i detta fall ville Europadomstolen framhålla att det inte bara är grunden för anklagelsen som den tilltalade skall underrättas om utan också brottets rättsliga beteckning. Att en underrättelse om just dessa faktorer ges i detalj är en nödvändig förutsättning för att tillförsäkra den tilltalade en rättvis rättegång. Att denna underrättelse skall ske hänger samman med den tilltalades möjligheter att förbereda sitt försvar och Europadomstolen ville här än en gång framhålla sambandet mellan artikel 6.3 a och b.¹⁵¹

¹⁴⁶ Punkt 13-16

¹⁴⁷ Punkt 42.

¹⁴⁸ Punkt 48.

¹⁴⁹ Punkt 52-53.

¹⁵⁰ Dom 2001-01-17.

¹⁵¹ Punkt 48-50. Domstolen hänvisade i sitt resonemang till ovan berörda Pélissier och Sassi mot Frankrike.

Europadomstolen noterade i fallet att de brott det rörde sig om, såväl före som efter ändringen, visserligen föll inom samma brottskategori, nämligen brott mot staten, men under olika artiklar. Där fanns dock en klar skillnad brotten emellan vad gällde artiklarnas innehåll. Europadomstolen framhöll emellertid att det inte är upp till domstolen att bedöma huruvida den tilltalade skulle ha haft företräde i processen om han haft tillräcklig tid att förbereda sitt försvar efter den nya anklagelsen. Domstolen noterade däremot att det skulle ha varit sannolikt att försvaret skulle ha blivit ett annat utifrån den nya anklagelsen.¹⁵² Europadomstolen ansåg därmed att de tilltalade borde ha givits möjligheten att få tillräcklig tid att omarbeta sitt försvar efter den nya anklagelsen. I enlighet med ovan förda resonemang konstaterade Europadomstolen att en kränkning därmed hade skett av de tilltalades rättigheter enligt artikel 6.3 a och b Europakonventionen.¹⁵³

6.12 Sipavicius mot Litauen¹⁵⁴

I Sipavicius mot Litauen åtalades Sipavicius för bedrägeri och tjänstemissbruk men dömdes av regiondomstolen i Vilnius istället för vårdslös tjänsteutövning och frikändes från de båda ovan nämnda brotten. Då han fått avslag på sina överklaganden, såväl till en appellationsdomstol som till den litauiska högsta domstolen¹⁵⁵, vände han sig till Europadomstolen. Sipavicius hävdade här att han inte fått en rättvis rättegång i enlighet med artikel 6.1 i Europakonventionen då han blivit dömd för ett annat brott än det som han åtalats för.¹⁵⁶

Europadomstolen konstaterade att Sipavicius inte hade underrättats om att han kunde komma att dömas för vårdslös tjänsteutövning i regiondomstolen. Detta hade i sin tur på ett ofördelaktigt sätt påverkat hans möjligheter att försvara sig.¹⁵⁷ Både appellationsdomstolen och högsta domstolen hade emellertid gjort en total omprövning av såväl de faktiska som de rättsliga perspektiven i målet. Högre instans kunde därmed ha ansetts bota den processuella brist som förelegat i lägre instans. Europakonventionen hade enligt Europadomstolens mening därmed inte kränkts.¹⁵⁸

¹⁵² Punkt 54-55.

¹⁵³ Punkt 57-59.

¹⁵⁴ Dom 2002-02-21.

¹⁵⁵ Punkt 17-18.

¹⁵⁶ Punkt 26.

¹⁵⁷ Punkt 29.

¹⁵⁸ Punkt 31-34.

7 Analys och avslutande kommentarer

7.1 Kraven enligt RB

I mångt och mycket synes det i många fall handla om en avvägning mellan olika intressen när det gäller rättstillämpningen. En avvägning får här ske mellan å ena sidan den tilltalades rättssäkerhetsintresse och å andra sidan det allmännas intresse av att, genom åklagaren, få till stånd en effektiv lagföring. Här får gärningsbeskrivningen spela en betydande roll då det är den som sätter gränserna för processen. Då domstolen är bunden till att hålla sig inom ramen för gärningsbeskrivningen sätts stor vikt vid att denna därmed är så pass konkret och preciserad som anses nödvändigt för att såväl rättssäkerheten som lagföringen skall kunna upprätthållas.

Som det ovan noterats handlar det om att hitta en balans vad gäller denna precisering av gärningsbeskrivningen. En gärningsbeskrivning kan självfallet inte vara alltför diffus då det krävs preciserad angivelse av samtliga omständigheter för att den tilltalade skall veta vad han är anklagad för och därmed veta vilket försvar han har att komma med. En fara med en alltför vag gärningsbeskrivning kan dessutom vara att domstolen tar en alltför aktiv roll i processen. Sådan judiciell aktivism kan riskera att leda till att förtroendet för rättsväsendet sjunker eftersom domstolen till viss del kan anses bortse från den ackusatoriska tvåpartsprocessen. Samtidigt kan gärningsbeskrivningen emellertid inte bli alltför vidlyftig. Mot detta talar framförallt tids- och kostnadsaspekterna. En för utförlig gärningsbeskrivning kan även riskera att medföra en från domstolens sida inflexibel och stel rättstillämpning. Även här kan negativa förtroendekonsekvenser uppkomma då lagföringseffektiviteten sjunker.

Enligt principen *jura novit curia* kan en tolkning ske från domstolens sida av en oklar gärningsbeskrivning, men då i ljuset av den brottsrubricering och det lagrum som åklagaren angivit. Den tilltalade måste emellertid veta vad han har att försvara sig mot och detta måste gälla även gentemot domstolens tolkning. Sett ur den tilltalades rättssäkerhetsperspektiv kan det i förlängningen vara oroväckande att det anses acceptabelt att domstolen, oavsett vad som behandlats i processen, kan döma över helt andra omständigheter än de som upptagits i gärningsbeskrivningen. Trots principen *jura novit curia* kan domstolen dessutom ha svårigheter att döma för ett brott med annan beteckning än den åklagaren angett utan att den tilltalade ges möjlighet att bemöta detta. Principerna *in dubio pro reo* och *favor defensionis* kan här nämnas som så viktiga att de inte går att negligera.

I svensk rätt är skyldigheten för domstolen att utöva materiell processledning primär i förhållande till möjligheten att senare tolka gärningsbeskrivningen. Genom att ställa frågor och göra påpekanden

undviks situationen med överraskningsmoment för den tilltalade på ett alltför sent stadium i processen. Den materiella processledningen torde vara den mest framträdande hjälpen i svensk rätt för att råda bot på brister i förfarandet. Detta torde ligga helt i linje med rättssäkerhetstänkandet då oklarheter i processen inte skall leda till att den tilltalade missgynnas genom en överraskande tolkning från domstolens sida.

Rättsfallen i svensk rätt kan sägas ha tagit ett steg närmare uppfattningen att en tilltalad alltid bör få komma till tals vid ändringar från den ursprungliga gärningsbeskrivningen. Jämför man det tidigare rättsfallet NJA 1978 s. 291¹⁵⁹ med de rättsfall som uppkommit de senaste åren har domstolens resonemang ändrats och man har blivit mer restriktiv med att avvika alltför mycket från gärningsbeskrivningen med egen tolkning. Det verkar därmed som om HD tagit intryck från tidigare praxis och håller numera en linje där tolkning sker med försiktighet och fokus istället ligger på den materiella processledningen.

7.2 Kraven i Europakonventionen

Kraven på anklagelsens¹⁶⁰ precisering hör nära samman med den tilltalades möjligheter till ett effektivt försvar. Då precisionskraven anger gränsen är det inom denna som domen kommer att utformas och därmed inom denna gräns den tilltalade har att upprätta ett lämpligt och effektivt försvar. För att den tilltalade skall veta vad han har att försvara sig mot är det av synnerligen stor vikt att hela anklagelsen är så pass preciserad att inga oklarheter finns.

Givetvis måste en tidsgräns finnas för den tilltalade att komma fram med ett försvar som är både adekvat i fallet och effektivt för honom ur försvarssynvinkel. Europadomstolen har i *Albert och Le Compte mot Belgien* konstaterat att en tidsgräns på 15 dagar får anses rimlig för att förbereda sitt försvar. Självfallet kan denna gräns inte tolkas som absolut då omständigheterna kan skilja sig åt i det enskilda fallet. I nyss nämnda fall ansågs 15-dagarsgränsen tillräcklig med hänsyn till avsaknad av komplexitet men detta torde inte alltid vara fallet varför tidsgränsen säkerligen kan komma att utsträckas i fall med större komplexitet. Tidsgränsen får således avgöras individuellt i det enskilda fallet.

Att anklagelsen skall läggas fram med alla omständigheter noga preciserade innebär inte att den tilltalade kan förhålla sig passiv. Om möjlighet ges den tilltalade till klargörande på vissa punkter genom, som i *Campbell och Fell mot Storbritannien*, deltagande under förhandlingar där han kan komma med förtydliganden och få oklarheter utredda är det den tilltalade som har att ta vara på dessa tillfällen. Att underlåta dessa möjligheter som ges

¹⁵⁹ Se not 65.

¹⁶⁰ Angående kraven enligt Europakonventionen används beteckningen anklagelsen och inte gärningsbeskrivningen.

innebär inte att en kränkning föreligger mot Europakonventionen om den tilltalade senare inte anser sig ha fått tillräcklig underrättelse om anklagelsen. Således åligger det ibland den tilltalade, om möjlighet ges, att själv agera för att få del av en fullständig underrättelse.

En viktig del i rättigheten att bli fullständigt informerad om anklagelsen mot en är att den tilltalade verkligen förstår innebörden. Språksvårigheter kan omintetgöra den tilltalades försvar om han inte förstår vad han anklagas för. Kraven som Europadomstolen uppställt framgår i Brozicek mot Italien, där det konstateras att om den tilltalade gör klart att språksvårigheter finns som gör att han ej förstår anklagelsen mot honom bör detta tillgodoses av myndigheterna. Dock uppställer Europadomstolen ett undantag där så inte är nödvändigt, nämligen om ett klagande framkommit att den tilltalade har sådana kunskaper i det aktuella språket så att han tydligt förstår grunden och innebörden av anklagelsen mot honom. Det synes ställas höga krav på ett sådant klagande och mycket talar för att förklaringar från den tilltalade att han inte förstår språket och ber om en översättning borde vara tillräckligt för att myndigheterna skall tillgodose detta. Europadomstolen framhåller i Kamasinski mot Österrike att det i artikel 6.3 a inte innefattas något krav på skriftlighet, vare sig av underrättelsen i sig eller av översättningen. En tilltalad som inte förstår språket i processen kan emellertid missgynnas om han inte får en skriftlig översättning på ett språk som han förstår om han begär det. Dock kan Europadomstolen även här anses framlägga ett krav på aktivitet från den tilltalades sida. Om möjlighet funnits för den tilltalades att få muntliga förklaringar av anklagelsen, och därmed själv haft möjlighet att närmare utforska denna, försvårar detta inte den tilltalades försvarsmöjligheter. Dessutom torde ett krav finnas att den tilltalade själv ber att få en skriftlig översättning om han anser detta vara nödvändigt för sitt försvar.

I vissa fall torde det framgå att den tilltalade inte måste upplysas om samtliga relevanta omständigheter som kan påverka utgången utan att vissa faktorer är självklara som den tilltalade borde ha varit medveten om kunnat ha en betydande inverkan på domen. Detta framgår bland annat av Gea Catalán mot Spanien där Europadomstolen uttalade att det ibland kan åliggera en tilltalad att räkna med en viss ändring av ansvarspåståendet trots att saken inte uttryckligen har tagits upp eller behandlats under själva rättegången. Detta borde enligt Europadomstolen framgå ännu tydligare i fallet då det här fortfarande rörde sig om samma fakta.

Ännu ett fall där samma situation uppmärksammas är De Salvador Torres mot Spanien. Även i detta fall fanns omständigheter som den tilltalade borde ha varit medveten om skulle kunna påverka utgången i målet. I detta fall var det den tilltalades offentliga ställning som Europadomstolen ansåg medföra att brottet sågs som mer allvarligt och att detta var något som den tilltalade borde ha varit medveten om. Vissa faktorer verkar vara av sådan betydande art att de har effekten att de ges en självklar inverkan på domen, och brott som begås av en tilltalad i offentlig ställning synes vara en sådan faktor.

De krav som finns på anklagelsens precisering har noga framhållits av Europadomstolen i ett flertal fall. I Pélissier och Sassi mot Frankrike konstaterade Europadomstolen att det inte bara är *grunden* för anklagelsen utan också *brottsbeteckningen* som den tilltalade skall bli informerad om. Det var även i detta fall som det poängterades att informationen skall vara *detaljerad*.

Pélissier och Sassi mot Frankrike samt Sadak m.fl. mot Turkiet¹⁶¹ handhar frågor om möjligheten för domstolen att avvika från den rättsliga beteckning som åklagaren gett den åtalade gärningen. Resultatet blir ju då att den tilltalade inte vet vad han har att försvara sig mot. Av domen i fallet kan slutsatsen dras att det inte åligger domstolen att bedöma styrkan i det eventuella försvar som den tilltalade hade kunnat åberopa beträffande omkaraktäriseringen av en omständighet. Däremot framgår det här att en gräns finns där det uppenbarligen tycks vara för sent för ändringar av domen och det är om det anses plausibelt att försvaret kunnat bli ett annat mot bakgrund av ändringen. Denna gräns synes vara svävande och får säkerligen bedömas från fall till fall.

Vad gäller preciseringar av anklagelsen kan vidare noteras att Europadomstolen i Mattoccia mot Italien tydligt poängterade att vaga preciseringar avseende viktiga detaljer i gärningsbeskrivningen, såsom klar angivelse av tid och plats, medfört att den tilltalade mött svårigheter i sitt försvar. Dessutom märktes här en klar skillnad i tiden som förlöpte från det att åtalet väcktes till själva rättegången (drygt 3,5 år) jämfört med den tid det tog att avsluta rättegången (knappt 1 månad).¹⁶² Samtliga dessa faktorer måste ha inverkat på den tilltalades försvarsmöjligheter och genom att konstatera att en brist förelåg i den tilltalades möjligheter till ett effektivt försvar kan Europadomstolen anses ha ställt stränga krav beträffande anklagelsens precisering.

I Sadak m.fl. mot Turkiet har Europadomstolen framhållit anklagelsens betydelse i processen och varför det då är av särskilt stor vikt att den tilltalade får ta del av denna i detalj och inte på ett alltför sent stadium i processen. Underrättelse om dessa viktiga faktorer lägger grunden för en rättvis rättegång och ses som viktiga element i denna rättighet.

Trots nyss nämnda förhållanden med de höga krav Europadomstolen ställer på anklagelsens precisering kan dock nämnas rättsfall där ändringar skett i högre rätt men efter en ny prövning där alla parter varit närvarande och den tilltalade därmed fått möjlighet att försvara sig på nytt mot den nya anklagelsen. Så var fallet i Dallos mot Ungern där Europadomstolen konstaterade att en brist i det kontradiktoriska förfarandet således kan rättas till i högre instans. Likaså i Sipavicius mot Litauen skedde en total omprövning av samtliga omständigheter och högre rätt kunde därmed ha ansetts bota den processuella brist som tidigare hade förelegat. En fråga som

¹⁶¹ Europadomstolen hänvisar i detta fall flera gånger till det tidigare likartade fallet Pélissier och Sassi mot Frankrike.

¹⁶² Se domen punkt 71.

här kan ställas, och som jag inte lyckats få någon klarhet i, är om det krävs att bristen uttryckligen tas upp i högre rätt för att den skall anses botad. Man kan nämligen fråga sig hur det kom sig att detta inte skedde i Sadak m.fl. mot Turkiet för att undvika den kränkning som senare ansågs föreligga. Så länge den tilltalade ges en möjlighet till nytt försvar i och med en ny prövning i högre rätt, där bristen i förfarandet rättas till, torde nämligen inte en kränkning av kontradiktionsprincipen eller den tilltalades rättigheter till ett lämpligt och effektivt försvar föreligga.

7.3 Avslutande kommentarer

För att knyta an till mitt syfte hade jag vid början av uppsatsens författande en hypotes om att Europakonventionen går längre och ställer högre krav vad gäller underrättelsen om anklagelsen mot den tilltalade. Efter att nu ha gått igenom vad som gäller i såväl svensk rätt som enligt Europakonventionen får jag emellertid framhålla att kraven som ställs i stor sätt är desamma, men med olika formuleringar och med olika bakgrund till bestämmelsernas utformningar.

I svensk rätt är domstolen enligt motiven obunden vid sin bedömning av vilket brott som föreligger. Med andra ord, rätten får pröva tillämpligt lagrum och brottsbeteckning ex officio. En förutsättning för detta är självfallet att domstolen anser det rymmas inom gärningsbeskrivningen. Möjligheten för rätten att avvika från den rättsliga beteckning som den åtalade gärningen fått av åklagaren har emellertid kommit att ändras något sedan motiven skrevs genom ett antal rättsfall som uppkommit på området, främst i Europadomstolen. Sverige har tagit intryck av dessa och det märks såväl i praxis som i doktrin. Ett exempel är Pélissier och Sassi mot Frankrike där den franska staten i fallet åberopade rätten att domstolen måste ha rätt att besluta ex officio vad gäller brottsbeteckningar så länge avgörandet bygger på fakta vilka redan åtalats för. Europadomstolen uttalade emellertid att en tilltalad har rätt att bli informerad inte bara om orsaken till anklagelsen utan också om gärningens rättsliga kvalificering, dvs. brottsbeteckningen. Detta fall har Europadomstolen sedan hänvisat till i ett flertal andra fall och kan anses belysande på detta område.

Europakonventionen ställer inte högre krav på anklagelsens underrättelse än vad som görs enligt RB men torde ha specificerat sina krav mer genom Europadomstolens domar. Dessa tar vi i svensk rätt naturligtvis intryck av men det framgår inte klart i lagtext eller i vår praxis utan får härledas ur Europakonventionen. Härigenom kan det äldre fallet NJA 1978 s. 291 därmed anses ha spelat ut sin roll och kan eventuellt inte längre ses som gällande rätt.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

- Ds 1993:90 Sammanställning av remissyttranden över fri- och rättighetskommitténs delbetänkande Fri- och rättighetsfrågor (SOU 1993:40).
- Prop. 1986/87:89 Ett reformerat tingsrättsförfarande.
Prop. 1993/94:117 Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor.
- SOU 1982:26 Översyn av rättegångsbalken 1, Processen i tingsrätt, Del B.
SOU 1993:40 Fri- och rättighetsfrågor, Del B, Inkorporering av Europakonventionen.

Litteratur

- Bergholtz, Gunnar *Ett par frågor om gärning och gärningsbeskrivning*, Från grundlag till vardagsjuridik. En vänbok till Bo Broomé, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Stockholm, 2000.
- Bergholtz, Gunnar *Åtal och kontradiktion, Marginalanteckningar till några nyare rättsfall*, Festskrift till Per Olof Bolding, Författarna & Juristförlaget AB, Stockholm, 1992.
- Bergström, Sture m.fl. *Juridikens termer*, Åttonde uppl., Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1998.
- Danelius, Hans *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, Andra uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2002.
- Ekelöf, Per Olof *Rättegång II*, Åttonde uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 1996.
- Elwing, Carl M *Om gärningsbeskrivning och åtalskorrektion*, Festskrift till Karl Olivencrona, Kungl. Boktryckeriet. P.A. Norstedt & Söner, Stockholm, 1964.

- Fitger, Peter *Rättegångsbalken Del 2*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, Supplement 43, April 2004, Supplement 47, Juni 2005.
- Fitger, Peter *Rättegångsbalken Del 3*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, Supplement 23, April 1997, Supplement 40, Mars 2003.
- Fitger, Peter
Mellqvist, *Domstolsprocessen. En kommentar till rättegångsbalken*, Uppl. 2:1, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2002.
- Gärde, Natanael m.fl. *Nya rättegångsbalken*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1994.
- Heuman, Lars *Kringgåås principen om åklagarens bevisbörda?* Festskrift till Lars Welamsson, Norstedts Förlag, Stockholm, 1987.
- Heuman, Lars
Westberg, Peter *Argumentationsformer inom processrätten*, Andra uppl., Juristförlaget, Stockholm, 1995.
- Nordh, Roberth *Praktisk process II. Processens ram i brottmål*, Iustus Förlag AB, Uppsala, 2002.
- Stavros, Stephanos *The Guarantees for Accused Persons Under Article 6 of the European Convention on Human Rights*, Kluwer Academic Publishers, The Netherlands, 1993.
- Van Dijk, P
Van Hoof, G.J.H *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Third Edition, Kluwer Law International, The Hague, The Netherlands, 1998.

Tidsskrifter

- Danelius, Hans *Europadomstolens domar – första kvartalet 2002*, SvJT 2002 s. 396.
- Heuman, Lars *Vilka rättsverkningar har processhandlingar som åklagaren företar till förmån för den åtalade?*, SvJT 1982 s. 366.
- Welamsson, Lars *Svensk rättspraxis – civil- och straffprocessrätt 1958-1962*, SvJT 1964 s. 432.

Westberg, Peter

*Domstolens tolkning av åklagarens
gärningsbeskrivning, JT 1990/91, s. 291 f.*

Rättsfallsförteckning

Svenska rättsfall

RH 1981:53
RH 1987:28
RH 1987:63
RH 1987:82
RH 1991:87
RH 1995:63

NJA 1978 s. 291
NJA 1987 s. 194
NJA 1988 s. 665
NJA 1990 s. 361
NJA 1991 s. 83
NJA 1993 s. 134
NJA 1996 s. 797
NJA 1997 s. 329
NJA 2000 s. 457
NJA 2003 s. 486
NJA 2003 s. 645

Rättsfall från Europadomstolen

Albert och Le Compte mot Belgien	1983-02-10
Campbell och Fell mot Storbritannien	1984-06-28
Brozicek mot Italien	1989-12-19
Kamasinski mot Österrike	1989-12-19
Gea Catalán mot Spanien	1995-02-10
De Salvador Torres mot Spanien	1996-10-24
Pélissier och Sassi mot Frankrike	1999-03-25
Mattoccia mot Italien	2000-07-25
T mot Österrike	2000-11-14
Dallos mot Ungern	2001-03-01
Sadak m.fl. mot Turkiet	2001-07-17
Sipavicius mot Litauen	2002-02-21